

ΣΧΟΛΗ Ε.Υ.Π.

ΤΜΗΜΑ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΙΑΣ ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

**ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ
ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ**

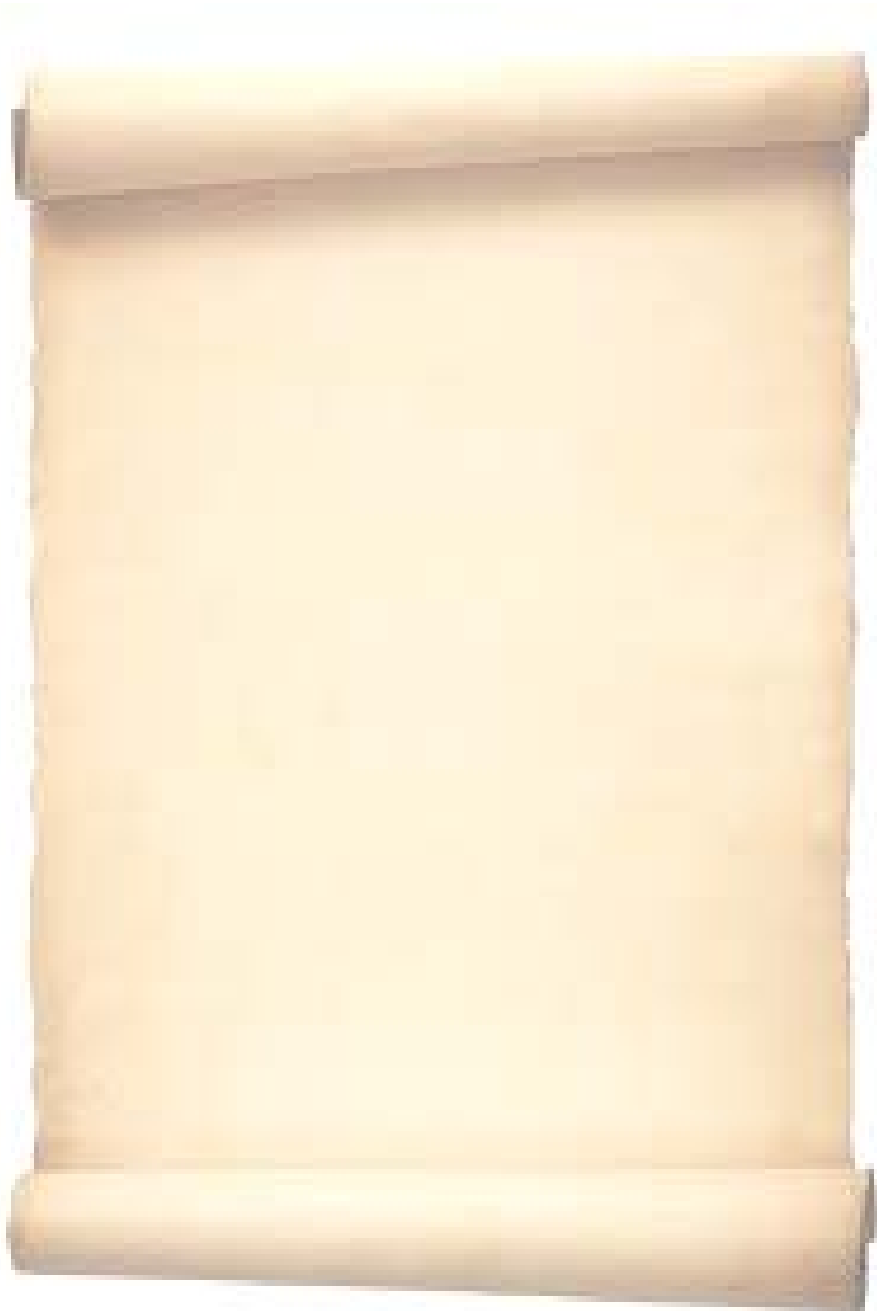

Σπουδάστρια: ΕΛΕΑΝΑ ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΥ

Α.Μ: 11422

Επιβλέπων καθηγητής: ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΡΑΠΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2011-2012

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η επιλογή του θέματος της μελέτης των παραδοσιακών νανουρισμάτων, έγινε στα πλαίσια της υποχρέωσής μου για την εκπόνηση πτυχιακής εργασίας με σκοπό την ολοκλήρωση των σπουδών μου. Το θέμα αυτό μου κέντρισε την προσοχή από την αρχή εξαιτίας προσωπικών μου προβληματισμών για την συναισθηματική συγκρότηση των βρεφών όταν εκτίθενται ή όχι σε νανουρίσματα και σε ήρεμη μουσική. Επίσης, σαν αφορμή για την ενασχόληση με το θέμα αυτό στάθηκαν και ερωτηματικά μου σχετικά με το ρόλο, βιολογικά και συναισθηματικά, που πρέπει να έχει η μητέρα σε αυτή την πρώιμη ηλικία των παιδιών.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω, καταρχήν, τον επιβλέποντα καθηγητή αυτής της εργασίας κ. Ράπτη Θεοχάρη, ο οποίος ανέλαβε την καθοδήγησή μου. Ο ρόλος του ήταν συμβουλευτικός και ανέδειξε μια γόνιμη συνεργασία, απόρροια της οποίας είναι αυτή η μελέτη.

Τις θερμές μου ακόμη ευχαριστίες θέλω να εκφράσω στις μητέρες που με ενδιαφέρον, προσοχή και θετική διάθεση συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της εργασίας, καθώς και στον Κεφαλονίτη συγγραφέα-λαογράφο κ. Μπάλλα Γεράσιμο και τη σύζυγο του κα. Λάσκαρη-Μπάλλα Νίκη, που με βοήθησαν με πολύτιμες πληροφορίες και συμβουλές από τις δικές τους αντίστοιχες μελέτες και με στήριξαν ηθικά στην όλη προσπάθειά μου.

Ο καθένας από τους προαναφερθέντες, με τον δικό του τρόπο, συνέβαλε στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κύριος στόχος της έρευνας ήταν να μελετηθεί η χρήση των παραδοσιακών νανουρισμάτων σε μητέρες μέχρι 40 ετών και μητέρες από 65 ετών και πάνω. Τριάντα (30) μητέρες στα πλαίσια ημιδομημένων συνεντεύξεων κλήθηκαν να καταθέσουν τις απόψεις τους πάνω στο θέμα αυτό.

Σε γενικές γραμμές επιβεβαιώθηκαν τα πορίσματα ερευνών για τις θετικές επιδράσεις των νανουρισμάτων, όχι μόνο στα παιδιά, αλλά και στις μητέρες τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι μεταξύ των δύο εποχών, παλιότερα και σήμερα, υπάρχει μεγάλη μείωση της χρήσης των νανουρισμάτων. Επίσης, ότι οι σύγχρονες μητέρες δεν λένε νανουρίσματα κυρίως επειδή δεν γνωρίζουν, αλλά και επειδή δεν τα θεωρούν κάτι σημαντικό για τα παιδιά τους, ενώ προτιμούν πολύ περισσότερο να χρησιμοποιούν μαγνητοφωνημένα μουσικά ή μουσικά παιχνίδια για αντίστοιχη χρήση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	1
Εισαγωγή.....	4

ΜΕΡΟΣ Α΄

1.1 Τα νανουρίσματα.....	6
1.1.1 Τι είναι νανούρισμα.....	6
1.1.2 Τα χαρακτηριστικά των νανουρισμάτων.....	6
1.1.3 Τα δομικά στοιχεία των νανουρισμάτων.....	7
1.1.4 Η διάρκεια των νανουρισμάτων και η κατάλληλη ατμόσφαιρα.....	8
1.2 Η δυαδική σχέση μητέρας-παιδιού.....	10
1.2.1 Η επίδραση των νανουρισμάτων στη μητέρα.....	10
1.2.2 Τα συναισθήματα του παιδιού.....	11
1.2.3 Η αλληλεπίδραση των νανουρισμάτων στη σχέση μητέρας-παιδιού.....	12
1.3 Η προσφορά των νανουρισμάτων στο παιδί.....	14
1.3.1 Τομείς ανάπτυξης που καλύπτουν τα νανουρίσματα.....	14
1.3.2 Ανάγκες που καλύπτουν τα νανουρίσματα.....	15
1.4 Η επιλογή των νανουρισμάτων.....	18
1.4.1 Τα θέματα των νανουρισμάτων.....	18
• Ιστορικά στοιχεία.....	18
• Θρησκευτικά στοιχεία.....	18
• Κοινωνικά στοιχεία.....	19
• Στοιχεία από τη φύση.....	20

1.4.2 Ομαδοποίηση των νανουρισμάτων σύμφωνα με το περιεχόμενο και τις προσδοκίες που περιέχουν.....	20
1.4.3 Κριτήρια για την επιλογή των νανουρισμάτων.....	23
1.5 Από το χθες στο σήμερα.....	25
1.5.1 Η χρήση των νανουρισμάτων από τη μητέρα τα παλιά χρόνια.....	25
1.5.2 Η εξαφάνιση των νανουρισμάτων με την πάροδο του χρόνου.....	26

ΜΕΡΟΣ Β΄

Υποθέσεις της έρευνας.....	29
α) Δείγμα.....	30
β) Μέσα συλλογής δεδομένων.....	30
γ) Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	31
δ) Επεξεργασία δεδομένων.....	32
ε) Ανάλυση- συζήτηση.....	48
Τελικά συμπεράσματα.....	52
Παράρτημα.....	54
Βιβλιογραφία.....	60

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στο να εξετάσει το χώρο των νανουρισμάτων, δηλαδή των παιδικών, παραδοσιακών τραγουδιών που οι μητέρες τραγουδούν στα παιδιά τους με σκοπό τον ύπνο.

Στο πρώτο κεφάλαιο εξηγούνται κάποια βασικά χαρακτηριστικά των νανουρισμάτων, όπως η αποκλειστικότητα, η πρωιμότητα, η σταθερότητα και η τρυφερότητα. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα δομικά στοιχεία των νανουρισμάτων που τους δίνουν την μορφή που έχουν, όπως η ομοιοκαταληξία, ο ρυθμός, οι παρηγήσεις συμφώνων ή φωνηέντων. Επόμενο θέμα του κεφαλαίου αυτού είναι η διάρκεια των νανουρισμάτων που μαζί με την κατάλληλη ατμόσφαιρα και τους αυτοσχεδιασμούς της μητέρας, προδιαθέτουν το παιδί που τα ακούει και διαμορφώνουν την προσωπικότητά του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για την αλληλεπίδραση των νανουρισμάτων αφενός στη μητέρα και αφετέρου στο παιδί. Το νανούρισμα γίνεται φορέας έκφρασης των ιδιαίτερων συναισθημάτων της μητέρας. Το παιδί, από την άλλη, ηρεμεί και γαληνεύει και τροφοδοτείται με ασφάλεια. Έτσι, μέσω του νανουρίσματος χτίζεται μια υγιής και δυνατή επικοινωνία του παιδιού με τη μητέρα.

Το επόμενο κεφάλαιο, επεκτείνεται στην προσφορά των νανουρισμάτων σε συναισθηματικό, ψυχολογικό, κοινωνικό και βιολογικό επίπεδο σε συνδυασμό με το άγγιγμα και τη μελωδία. Η κάλυψη βιολογικών, κοινωνικών και συναισθηματικών αναγκών έρχεται εις πέρας μέσω των νανουρισμάτων.

Κατόπιν και με βάση την ανάλυση προκύπτουν τα θέματα των νανουρισμάτων που είναι ιστορικά, θρησκευτικά, κοινωνικά και της φύσης. Ανάλογη ομαδοποίηση γίνεται και με βάση το περιεχόμενο και τις προσδοκίες που καλύπτουν τα νανουρίσματα. Ενώ στη συνέχεια του κεφαλαίου αναλύονται τα κριτήρια με βάση τα οποία οι μητέρες επιλέγουν νανουρίσματα, όπως είναι οι ανάγκες ή οι διαθέσεις του μωρού αλλά και των ίδιων των μητέρων.

Στο τέλος διαπιστώνεται ότι η χρήση των νανουρισμάτων από τη μητέρα τα παλιά χρόνια υπήρχε σε μεγάλο βαθμό ενώ τώρα η χρήση τους έχει ελαττωθεί σημαντικά μαζί με την αλλαγή στα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα.

Σε μεγάλο βαθμό στο πρώτο αυτό θεωρητικό μέρος υπάρχει μια επικέντρωση στα παραδοσιακά νανουρίσματα, τόσο επειδή για αυτά υπάρχουν περισσότερα

βιβλιογραφικά δεδομένα, όσο και γιατί αφορά σε μεγάλο μέρος τις μεγαλύτερες ηλικίες του δείγματος που θα ακολουθήσει στο ερευνητικό μέρος της εργασίας.

Η συλλογιστική του ερευνητικού μέρους περιστρέφεται γύρω από την υποθετική βάση ότι με την πάροδο των χρόνων τα παραδοσιακά νανουρίσματα έχουν εξαφανιστεί από τα χείλη των μητέρων. Έτσι, στο κυρίως μέρος που κατέχει θέση η έρευνα, η εργασία αυτή θα επιχειρήσει να διαπιστώσει τη χρήση των νανουρισμάτων τη σημερινή εποχή σε σχέση με τα παλιότερα χρόνια.

Μέρος Α΄

1.1 Τα νανουρίσματα

1.1.1 Τι είναι νανούρισμα

Τα νανουρίσματα ή ναναρίσματα ή τραγούδια της κούνιας, είναι σύντομα, ρυθμικά τραγουδάκια που λέει η μάνα στο μωρό της καθώς προσπαθεί να το κοιμίσει (Καψάλης,2003). Είναι ποιητικές δημιουργίες της λαϊκής μας παράδοσης, μια συνήθεια πολλών χρόνων που υπάρχει σε όλα τα μέρη της Ελλάδας (Καραβίδας,2003). Με αυτά μεγάλωσαν γενιές και γενιές αφού είναι τα τραγούδια των μητέρων που πάνω στην κούνια του βρέφους ονειρεύονται και τραγουδούν (Τζούλης,1999).

Είναι αυτοσχέδια, πολλές φορές, τραγούδια βασισμένα πάνω σε δημοτικά μοτίβα (Τσορώνη,2008) με «θωπευτικό, επαινετικό και ευχετικό περιεχόμενο» (Καραβίδας,2003,σελ.45). Τραγούδια ονειροπόλησης, προσδοκιών, που εκφράζουν τους πόθους της μητέρας (Σπεράντζας,1990).

Όπως αναφέρει και ο Σ. Κυριακίδης τα νανουρίσματα είναι: «Χαριέστατα και πλήρη τρυφερότητος ασμάτια, διά των οποίων αι μητέρες με γλυκείαν και ήρεμον μελωδιάν νανουρίζουν τα νεογνά των, και εις τα οποία εμφανίζεται ολόκληρος η τρυφερά στοργή της μητρικής καρδιάς» (Κυριακίδης,1990,σελ.280).

1.1.2 Τα χαρακτηριστικά των νανουρισμάτων

Σύμφωνα με τον Κ. Καραβίδα, τα νανουρίσματα χαρακτηρίζονται από: «αποκλειστικότητα, πρωιμότητα, σταθερότητα και τρυφερότητα» (Καραβίδας,2003,σελ.93-94).

- αποκλειστικότητα: στην συντριπτική πλειοψηφία ο πομπός του νανουρίσματος είναι το μητρικό πρόσωπο. Άλλα πρόσωπα όπως ο πατέρας ή η γιαγιά τραγουδούν νανουρίσματα στα βρέφη σε πολύ μικρότερο βαθμό, με επίσης έντονη συναισθηματικότητα αλλά το βασικότερο πρόσωπο είναι η μητέρα.

- **πρωιμότητα:** η μητέρα από την πρώτη στιγμή που παίρνει το βρέφος στην αγκαλιά της νιώθει την ανάγκη να καλύψει τις βιολογικές ανάγκες του παιδιού, να το προστατεύσει και να το ηρεμίσει και ένας τρόπος για να το κάνει αυτό είναι το τρυφερό νανούρισμα. Έτσι λοιπόν, το νανούρισμα αναπτύσσεται σαν επαφή μητέρας-παιδιού από τους πρώτους μήνες της ζωής του.
- **σταθερότητα:** η μητέρα λοιπόν που έχει ξεκινήσει να τραγουδάει νανουρίσματα στο βρέφος της από τους πρώτους μήνες της ζωής του, καλύπτοντας έτσι και τις βιολογικές κι ψυχοκοινωνικές του ανάγκες θα συνεχίσει με αυτό τον τρόπο και για μερικά χρόνια μετά μια τέτοια επαφή με το παιδί της.
- **τρυφερότητα:** μέσα από το νανούρισμα η μητέρα εκδηλώνει αγάπη, φροντίδα, προστασία που την ενισχύει η σωματική επαφή, όπως η αγκαλιά ή το χάιδεμα στην πλάτη με το ρυθμό του νανουρίσματος, αφού τις περισσότερες φορές το νανούρισμα συνοδεύεται από ένα απαλό κούνημα του μωρού στην αγκαλιά της μητέρας του ή στην κούνια (Baker Mackinlay,2006). Ακόμη, κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος είναι έντονη η οπτική επαφή και από τη μητέρα και από το παιδί μέχρι τη στιγμή που θα έρθει ο ύπνος (Σακελλαρόπουλος,1998).

1.1.3 Τα δομικά στοιχεία των νανουρισμάτων

Τα βασικά στοιχεία των νανουρισμάτων είναι η μελωδία, ο ρυθμός, (Τζούλης,2000) η ομοιοκαταληξία και ομοηχία (Μερακλής,2007).

Τα νανουρίσματα με την ήρεμη μελωδία και τον ρυθμό τους είναι τα κατάλληλα τραγούδια για να χαλαρώσουν και να κοιμίσουν ένα παιδί.

Ως προς την ομοιοκαταληξία αυτή είναι «ζευγαρωτή και ο στίχος κατά κανόνα ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, ο στίχος των δημοτικών μας τραγουδιών. Συχνός όμως είναι και ο ιαμβικός ή τροχαϊκός οκτασύλλαβος, ο επτασύλλαβος και καμία φορά ο εξασύλλαβος» (Σέργη,2000,σελ.145-146).

«Ως προς την ομοηχία, αυτή υπάρχει όχι μόνο στο τέλος των στίχων, αλλά και στο εσωτερικό τους ή σε όλη την έκτασή τους» (Καραβίδας,2003,σελ.52) που μαζί με την «παρήχηση φωνηέντων προκαλούν οπτικές και ακουστικές εικόνες και

δημιουργούν μελωδικό πλαίσιο με σταθερή ένταση» (Μερακλής,2007).
Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω παράδειγμα:

*Τα, ρι, ρι, ριρίστετο
κι όλοι τραγουδήστο το
κι όλοι πέστε του να ζει
τον τατά του να χαρεί
και τη μάνα του μαζί.* (Μερακλής,2007,σελ.239)

Η βάση του στίχου των νανουρισμάτων είναι οι αργόσυρτοι, επαναλαμβανόμενοι ήχοι των φωνηέντων α, ι, ο. Όπως φαίνεται και στο επόμενο παράδειγμα:

*Ύπνε που παίρνεις τα παιδιά,
έλα πάρε και τούτο
μικρό μικρό σου το ' δωσα ,
μεγάλο φέρε μου το.
Νάν' ω ω ω ω ω...
Νάν' ω ω ω ω ω...* (Κουλεντιανού,1994,σελ.259)

Το φωνήεν «ω» είναι μακρόσυρτο δημιουργώντας έναν παρατεταμένο ήχο, κατάλληλο για ηρεμία και αποκοίμιση (Κουλεντιανού,1994). Τα παραπάνω δομικά στοιχεία παρόλο που είναι απαραίτητα για την δημιουργία ενός νανουρίσματος, φαίνεται ότι δεν αρκούν για να κάνουν ένα νανούρισμα κατάλληλο για βρέφη, αφού η τραγουδίστρια είναι αυτή που το κάνει κατάλληλο με την ερμηνεία της (Trainor,2002).

1.1.4 Η διάρκεια των νανουρισμάτων και η κατάλληλη ατμόσφαιρα

Τα νανουρίσματα, στη μορφή που έχουν φτάσει στα χέρια μας από το παρελθόν μέχρι σήμερα, δεν έχουν συγκεκριμένη διάρκεια. Διαρκούν όσο χρόνο χρειάζεται κάθε φορά μέχρι να αποκοιμηθεί ή να ηρεμήσει το παιδί (Σπεράντζας,1990), αφού δεν λέγονται μόνο τις ώρες που πρέπει το παιδί να κοιμηθεί

αλλά και οποιαδήποτε άλλη στιγμή της ημέρας με σκοπό να ανακουφιστεί και να ηρεμήσει από διάφορους πόνους, κοιλιακούς ή οδοντοφυΐας (Αυδίκος,1996).

Με βάση την ανάγκη το νανούρισμα να καλύπτει τις ιδιαίτερες συνθήκες που αναφέραμε, η μητέρα έπρεπε να σκεφτεί νέους στίχους, ως αυθόρμητος δημιουργός με τριπλό ρόλο, στιχουργός, συνθέτης και ερμηνευτής, σε εκείνες τις περιπτώσεις που τα ήδη γνωστά νανουρίσματα δεν διαρκούσαν πολύ ή δεν ταίριαζαν στη στιγμή ή που έπρεπε να προσαρμοστούν στις διαθέσεις της ή ακόμη επειδή ήθελε να συνεχίσει παρασυρόμενη από την αγάπη της για το παιδί της. Έτσι, έφτιαχνε το δικό της νανούρισμα με ομοιοκαταληξία, μέτρο, σε αργή ή γρήγορη εκτέλεση, ανάλογα με τις ανάγκες της στιγμής (Ράπτης,2008). «Σιγά σιγά όμως, στα αυτοσχέδια νανουρίσματα προστέθηκαν λέξεις όπως νάνι, νάνα, νανά, νούνα, νινά, που έχουν το χαρακτηριστικό ότι είναι εύηχες και μετά δημιουργήθηκαν οι πρώτοι βασικοί στίχοι όπως: νάνι νάνι το παιδί κάνει» (Σέργη,2000,σελ.145), ενώ στη συνέχεια εμπλουτίστηκαν ακόμη περισσότερο αφού η μητέρα έκανε τραγούδι όλα της τα όνειρα και τις προσδοκίες που είχε για το παιδί της (Σέργη,2000).

Πέρα από τους αυτοσχεδιασμούς που αναφέραμε παραπάνω, η μητέρα ήταν υπεύθυνη και για την διαμόρφωση του κατάλληλου χώρου για να αφήσει ελεύθερη τη φαντασία της και να μπορέσει να ηρεμίσει το παιδί της. Με βάση αυτές τις παραδοσιακές πρακτικές για να πετύχουν οι σκοποί ενός νανουρίσματος πρέπει να δημιουργηθεί μία ατμόσφαιρα ήρεμη σε ένα δωμάτιο του σπιτιού ήσυχο, ζεστό, πλούσιο σε ερεθίσματα, προσαρμοσμένο στις ανάγκες του παιδιού, ώστε να μπορέσει να χαλαρώσει και στην συνέχεια να αποκοιμηθεί (Σέργη,2000).

Ο χώρος μέσα στον οποίο τραγουδιέται το νανούρισμα είναι τόσο σημαντικός παράγοντας γιατί εκεί το παιδί θα διαμορφώσει μια υγιή προσωπικότητα και θα αποκτήσει τις πρώτες του εικόνες και τους πρώτους του ήχους (Καραβίδας,2003). Βέβαια, αυτό συμβαίνει συνήθως τα δύο πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού, αφού μετά αρχίζουν να αντικαθιστώνται τα νανουρίσματα από άλλα μέσα για την ηρεμία του παιδιού, όπως είναι τα παραμύθια (Custodero,2006). Όπως αναφέρει και στο βιβλίο της η Γ. Σέργη «μια ατμόσφαιρα αγάπης μπορεί να γιατρέψει όλες σχεδόν τις διαταραχές και τα προβλήματα της παιδικής ηλικίας» (Σέργη,2000,σελ.162).

1.2 Η δυαδική σχέση μητέρας-παιδιού

Το νανούρισμα είναι το μόνο είδος δημοτικού τραγουδιού που προϋποθέτει δυαδική σχέση (Αυδίκος,1996). Τα πρόσωπα που δημιουργούν τη σχέση αυτή είναι η μητέρα και το βρέφος, χωρίς την παρουσία ή την συμμετοχή άλλων. Η μητέρα λοιπόν, είναι ο πομπός αγάπης και τρυφερότητας σε αυτή την επαφή ενώ το παιδί ο αποδέκτης.

1.2.1 Η επίδραση των νανουρισμάτων στη μητέρα

Ακούγοντας κανείς τη μάνα να λέει ένα νανούρισμα καταλαβαίνει το ισχυρό δέσιμο που υπάρχει ανάμεσα σε αυτή και το παιδί της (Αυδίκος,1996). Μέσα από το νανούρισμα, η μάνα εκφράζει όλα αυτά που σκέφτεται για το παιδί της, τα όνειρά της, τις ανησυχίες της για το μέλλον του αλλά και για το αν ο τρόπος που το μεγαλώνει είναι ο σωστός (Δώνη,2010). Ακόμη, νιώθει φόβο ειδικά όταν το παιδί της είναι άρρωστο και για αυτό το λόγο παρακαλεί τους αγίους να το προσέχουν (Σέργη,2000). Η φαντασία της μητέρας καθώς νανουρίζει το παιδί της, δεν έχει όρια, δεν σταματάει πουθενά (Κουτουμάνος,1950).

Κοιμάται του Βεζύρ' ο γιος,

του Βασιλέως τα' αγρόνι.

(Μπάλλας' Λάσκαρη-Μπάλλα,2011,σελ.354)

Με το να τραγουδάει η μητέρα νανουρίσματα καταλήγει να τραγουδάει για τα δικά της συναισθήματα με αποτέλεσμα αυτό και μόνο να τη χαλαρώνει και να την απαλλάσσει από τα προβλήματα που την απασχολούν. Επίσης, τη βοηθούν ώστε να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες στην προσαρμογή της στο νέο της ρόλο αφού πολλές φορές έχει συναισθήματα αποτυχίας, έντασης, ενοχής (Baker Mackinlay,2006).

Το μητρικό τραγούδι, λοιπόν, παρέχει μία ασφαλή διέξοδο από αρνητικά αισθήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω. Το να φροντίζεις τα βρέφη συνεπάγεται άγχος όπως επίσης και ευχαρίστηση. Η αλληλεπίδραση της απομόνωσης μητέρας-βρέφους δίνει την ευκαιρία στη μητέρα να πει ή να τραγουδήσει όσα αυτή δεν μπορούσε να εκφράσει με άλλο τρόπο. Απελευθερώνοντας τα συγκρατημένα αισθήματα πιθανόν να αυξήσει τα μητρικά αισθήματα της στο μωρό της. Το κατευναστικό τραγούδι καλμάρει και τις μητέρες και τα βρέφη. Με αυτό τον τρόπο, το μητρικό τραγούδι μπορεί να ρυθμίσει τα μητρικά συναισθήματα όπως επίσης και τα συναισθήματα του βρέφους (Trehub,2002).

1.2.2 Τα συναισθήματα του παιδιού

«Η μητέρα είναι η αέναη και ανεξάντλητη δεξαμενή της σιγουριάς και της αυτάρκειας για το παιδί της» (Καραβίδας,2003,σελ.29). Το παιδί όταν θέλει να κοιμηθεί, άρα να ικανοποιήσει την βιολογική ανάγκη του ύπνου, επικοινωνεί με το κλάμα, έτσι η μητέρα θα καταλάβει αυτή την ανάγκη του παιδιού και θα την ικανοποιήσει μέσα από το νανούρισμά της (Καραβίδας,2003).

Εκείνη τη στιγμή, το παιδί ακούγοντας το νανούρισμα από τη μητέρα του, ηρεμεί και γαληνεύει γιατί αισθάνεται «την θαλπωρή και την αγάπη της, που τα έχει ανάγκη όσο και το γάλα» (Δώνη,2010,σελ.50). Νιώθει τη θετική της διάθεση, την τρυφερότητά της και την ασφάλεια που του προσφέρει και αισθάνεται όλο και περισσότερη εμπιστοσύνη για την μητέρα του.

Το τραγούδι και το νανούρισμα όταν λέγονται από τη μάνα έχουν μεγάλη συγκινησιακή επίδραση στο βρέφος, γιατί ανεξάρτητα από το ρυθμό και τα λόγια, μεταδίδουν τα συναισθήματα της προς αυτό. Ακόμη, βοηθάει στο να δημιουργηθούν

και να γίνουν ισχυρότεροι οι δεσμοί ανάμεσά τους. Για το παιδί δεν έχουν σημασία οι φωνητικές επιδόσεις της μητέρας του αλλά η ανεκτίμητη αγάπη που ξεχειλίζει εκείνη τη στιγμή γιατί το παιδί θα κρατήσει ως ανάμνηση αυτή την τρυφερή ατμόσφαιρα από τα παιδικά του χρόνια την οποία θα ανακαλεί και θα το βοηθήσει όχι μόνο να αναπτυχθεί σωστά αλλά θα έχει ευεργετική επίδραση στη ζωή του (Σέρρη,2000).

Σύμφωνα με έρευνες τα μωρά έχουν μεγάλη διαίσθηση και μπορούν να καταλάβουν πότε οι μητέρες τους δεν είναι συναισθηματικά παρούσες και ίσως αυτό να το εκλάβουν ως απόρριψη. Για αυτό το λόγο οι μητέρες ενημερώθηκαν για το πώς πρέπει να τραγουδούν νανουρίσματα ώστε να δημιουργείται ένα ασφαλές και ήρεμο περιβάλλον κατάλληλο για ύπνο (Baker·Mackinlay,2006). Έτσι, οι μητέρες αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο τραγουδούν ένα τραγούδι στα μωρά τους και τα μωρά εκτιμούν τα αποτελέσματα των προσπαθειών των μητέρων τους. Και αυτό γίνεται προκειμένου να επιτύχουν διαφορετικούς στόχους φροντίδας που σχετίζονται με το συναίσθημα και τη ρύθμιση της ψυχολογικής κατάστασης (Trainor,2002). Τέλος, τα συναίσθημα αυτά τα βιώνει περισσότερο το πρώτο παιδί, αφού τα νανουρίσματα εφαρμόζονται συνήθως περισσότερο στα πρωτότοκα παιδιά (Ράπτης,2008).

1.2.3 Η αλληλεπίδραση των νανουρισμάτων στη σχέση μητέρας-παιδιού

Κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος ικανοποιούνται και οι ανάγκες της μητέρας και του παιδιού ταυτόχρονα. Έτσι, το μητρικό τραγούδι μπορεί να ωφελήσει τον τραγουδιστή (μητέρα) όπως επίσης και τον ακροατή (βρέφος). Η μητέρα νιώθει την ανάγκη να ικανοποιήσει το βρέφος της ώστε να γίνει αυτό που ονειρεύεται η ίδια και το παιδί ικανοποιείται κοινωνικά, βιολογικά και ψυχολογικά (Καραβίδας,2003).

Για να επικοινωνήσει το παιδί χρησιμοποιεί μέσα που είναι μη λεκτικά, αφού δεν έχει αναπτυχθεί ακόμη η ομιλία του. Έτσι, οι στίχοι του νανουρίσματος δεν μπορούν να γίνουν κατανοητοί από το παιδί. Η μητέρα διαθέτει μεν ομιλία αλλά επικοινωνεί με το παιδί της μέσω του τόνου, των αποχρώσεων της φωνής της καθώς και με τη δερματική επαφή και τη στάση του σώματος. Αλλά ακόμα και το παιδί στέλνει μηνύματα προς τη μητέρα του κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος (Σακελλαρόπουλος,1998).

Μόνο η μητέρα μπορεί να καταλάβει, πιο πολύ από κάθε άλλον, τη γλώσσα του παιδιού της και τις ανάγκες που έχει, αφού υπάρχει μεταξύ τους ένας μαγικός τρόπος επικοινωνίας (Τσορώνη,2008). Η μητέρα μεταφέρει στο μωρό της τα συναισθήματα που αυτό της προκαλεί. Όταν η μητέρα ανησυχεί για το αν το παιδί της θα είναι γερό, αυτό εισπράττει τους φόβους της και ανησυχεί με τις ανησυχίες της (Λάγιου-Λιγνού,2008).

Άλλωστε, η μουσική είναι μια μορφή συναισθηματικής έκφρασης που διευκολύνει την κοινωνική αλληλεπίδραση ανάμεσα στους γονείς και στα βρέφη και εξυπηρετεί μία σημαντική λειτουργία για την προώθηση της επιβίωσης των βρεφών. Το τραγούδι βοηθάει τους γονείς να μείνουν σε επαφή με τα βρέφη τους, να δεθούν μαζί τους και να ρυθμίζουν τα συναισθήματά τους.

Οι μητέρες παράγουν συναισθηματικό τραγούδι για τα βρέφη τους αλλά και τα μωρά ανταποκρίνονται στα μηνύματα των μητέρων τους που στέλνονται μέσα από το τραγούδι (Trainor,2002). Τέλος, συμπεραίνουμε, ότι η ψυχική διάθεση της μητέρας επηρεάζει άμεσα και αυτή του παιδιού (Trehub,2002).

1.3 Η προσφορά των νανουρισμάτων στο παιδί

Πάντα οι μητέρες φρόντιζαν να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους την σωματική ευεξία, την προστασία και την φροντίδα για την σωστή σωματική και ψυχική ανάπτυξη. Έρευνες έχουν δείξει την αναγκαιότητα της φροντίδας και της αγάπης προκειμένου το παιδί να αναπτύξει εμπιστοσύνη και συμπάθεια προς τους ανθρώπους οι οποίοι το περιβάλλουν. Η ατμόσφαιρα αγάπης η οποία συνοδεύει την ικανοποίηση των αναγκών παίζει σημαντικό ρόλο στην ομαλή ανάπτυξη του παιδιού. Εκείνο που προσφέρει η μητέρα στο παιδί δεν είναι τόσο η ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών όσο η ετοιμότητά της να λειτουργεί ως συναισθηματικό καταφύγιο στην ανάγκη και ως αντικείμενο σωματικής επαφής, ζεστασιάς και οσμής. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να έχουν συναισθήματα τα οποία δεν είχαν ποτέ την ευκαιρία να βιώσουν (Καψάλης, 2009).

1.3.1 Τομείς ανάπτυξης που καλύπτουν τα νανουρίσματα

Οι γονείς μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη μουσική (κατ' επέκταση και τα νανουρίσματα) για συναισθηματική επικοινωνία, κοινωνικούς δεσμούς και την ρύθμιση των βιολογικών και ψυχολογικών καταστάσεων των παιδιών τους. Μαζί με άλλες συμπεριφορές όπως το άγγιγμα και το λίκνισμα, το τραγούδι και η μουσική βοηθούν τους γονείς στη ρύθμιση της κατάστασης των νηπίων και πιθανόν συμβάλλουν στην ικανότητα ανάπτυξης των βρεφών αλλά και στη ρύθμιση των δικών τους διαθέσεων (Trainor,2002), αφού είναι φανερό ότι η μητέρα νιώθει την ανάγκη να εκφράσει στο παιδί της όλα τα συναισθήματα, τις προσδοκίες της και τα όνειρά της.

Τα νανουρίσματα δημιουργούν ισχυρό συναισθηματικό δέσιμο μεταξύ γονέα και παιδιού. Έτσι, οι πρώιμες εμπειρίες που έχει το παιδί με τα πρόσωπα που του παρέχουν φροντίδα, κυρίως η μητέρα, παίζουν σημαντικό ρόλο στην συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού καθώς και στον αν θα διαμορφωθεί ποιοτικά ο αναπτυσσόμενος εγκέφαλος του (Λάγιου-Λίγνου,2008).

Επίσης, είναι σημαντικό να δημιουργούνται κατάλληλες συνθήκες ασφάλειας. «Το τραγούδι που είναι σχετικά μονότονο και χωρίς εκπλήξεις, σε συνδυασμό με μια γνωστή φωνή και με έναν οικείο τρόπο εκτέλεσης, βοηθάει το

βρέφος να αποσπάται από την εσωτερική του ανησυχία, χωρίς εξωτερικά ερεθίσματα τέτοια που είτε θα το ανησυχούσαν εκ νέου, είτε θα του κινούσαν το ενδιαφέρον και τελικά θα το αφύπνιζαν» (Ράπτης,2008,σελ.110). «Όπως τα ηχητικά ερεθίσματα που προέρχονται από το σώμα της μητέρας αποτελούν πρωταρχικό βίωμα για το έμβρυο και του διακινούν συναισθήματα ασφάλειας και γαλήνης, έτσι και το νανούρισμα, ως μουσικό ερέθισμα, διακινεί ανάλογα ερεθίσματα στο βρέφος από την πρώτη ώρα μετά τη γέννηση» (Καραβίδας,2003,σελ.93).

Τα νανουρίσματα ακόμη, έχουν θετικές επιδράσεις στην γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού. Η μητέρα τραγουδώντας νανουρίσματα φέρνει το παιδί της από πολύ μικρή ηλικία σε επαφή με την γλώσσα, με τον έντεχνο λόγο και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την γλωσσική του ανάπτυξη (Φλωρά,2007).

Επίσης, όσο πιο ισχυρός είναι ο δεσμός ανάμεσα στη μάνα και το παιδί, όσο πιο πολύ αγάπη και τρυφερότητα υπάρχει, τόσο πιο μεγάλη θα είναι και η ικανότητά του για αυτονομία (Trainor,2002). «Γιατί είναι ακριβώς τα χάρδια, οι αγκαλιές, τα νανουρίσματα το μέσο με το οποίο το μικρό θα καταφέρει να κατακτήσει την ικανότητα να βρίσκεται σε ισορροπία και να χρησιμοποιεί ακόμη και αφή, “εργαλεία” θεμελιώδη για να κυριαρχήσει στον κόσμο που το περιβάλλει» (Μιχαηλίδου,1994,σελ.60).

Τα συναισθήματα που έχει το παιδί μέσα του από τα πρώτα χρόνια της ζωής του καθώς και όλα τα παραπάνω θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό την προσωπική του ζωή και θα συμβάλλουν στην υγιή ανάπτυξη του παιδιού (Αμφιλοχίου,2007).

1.3.2 Ανάγκες που καλύπτουν τα νανουρίσματα

Το νανούρισμα σε συνδυασμό με την αγκαλιά και τα τρυφερά λικνίσματα βοηθούν το παιδί να ωριμάσει και να καλύψει βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνικές ανάγκες, που μέσα από την ικανοποίησή τους θα μπορέσει να ωριμάσει και να εξελιχθεί σε ψυχικά υγιές άτομο (Custodero,2006).

Ως προς τις βιολογικές ανάγκες, το νανούρισμα έχει σκοπό αρχικά να ικανοποιήσει τον ύπνο του παιδιού (Καραβίδας,2003) που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για μια καλή ανάπτυξη και στη συνέχεια να το χαλαρώσει, να το ηρεμήσει και να το παρηγορήσει (Δώνη,2010).

Ακόμη, όλες οι μητέρες (αριστερόχειρες και δεξιόχειρες), κρατούν και νανουρίζουν τα παιδιά τους με το κεφάλι τους ακουμπισμένο στο μέρος της καρδιάς και αυτό δεν είναι τυχαίο αφού οι χτύποι της μητρικής καρδιάς κάνουν το μωρό να νιώθει άνετα (Γιαννικόπουλος,1967).

Ως προς τις ψυχολογικές ανάγκες του βρέφους οι μητέρες προτιμούν να τραγουδούν στα μωρά τους για να τραβήξουν την προσοχή τους και να εστιάσουν σε αυτό που είναι σημαντικό στον κόσμο, το πρόσωπο της μητέρας τους που τους παρέχει συναισθηματική ασφάλεια (Trainor,2002).

Ως προς τις κοινωνικές ανάγκες, τα παιδιά που απόλαυσαν την αγάπη, τα χάδια και την τρυφερότητα στα πρώτα χρόνια της ζωής τους, μπορούν στην ενήλικη ζωή τους να προσφέρουν και αυτά αγάπη στα παιδιά τους και γενικά στους συνανθρώπους τους. Αντιθέτως, τα παιδιά που δεν δέχτηκαν αγάπη και τρυφερότητα, δεν είναι σε θέση να δημιουργήσουν υγιείς κοινωνικές σχέσεις με άλλα άτομα.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, τα νανουρίσματα καλύπτουν και πρωταρχικές και δευτερεύουσες ανάγκες.

Σύμφωνα με τον Maslow, οι ανάγκες ενός ατόμου ταξινομούνται σε κατώτερου επιπέδου ανάγκες (βιολογικές, ασφαλείας, στοργής και αγάπης) και σε ανωτέρου επιπέδου ανάγκες (ανάγκη για αναγνώριση, επιδοκιμασία, αυτοεκτίμηση, εκτίμηση άλλων). Οι φυσικές ανάγκες πρέπει να ικανοποιηθούν σε κάποιο βαθμό, πριν οι ψυχολογικές ανάγκες γίνουν έκδηλες στο άτομο. Οι κατώτερου επιπέδου ανάγκες κατευθύνουν τη συμπεριφορά μας. Έτσι, αν δεν έχουν ικανοποιηθεί οι

ανάγκες κατωτέρου επιπέδου, δεν μπορούν να ικανοποιηθούν αυτές του ανωτέρου επιπέδου. Η ταξινόμηση αυτών των αναγκών έχει ως εξής :

1. Φυσικές/βιολογικές ανάγκες
2. Ανάγκη ασφάλειας και προστασίας
3. Ανάγκη στοργής και αγάπης
4. Ανάγκη κοινωνικής αναγνώρισης και επιδοκιμασίας.
5. Ανάγκη αυτοπραγμάτωσης (Καραβίδας,2003)

Αν δεχτούμε τον πίνακα αναγκών του Maslow ένα άριστο μέσο για να καλυφθούν αυτές οι ανάγκες από την πρώτη στιγμή που το παιδί θα εκτεθεί στον κρύο αέρα είναι τα νανουρίσματα.

Έτσι, το παιδί σε αυτή την ηλικία έχει πολύ μεγάλη ανάγκη τον ύπνο για να μπορεί να μεγαλώνει σωστά αλλά και ανάγκη από ασφάλεια που θα ικανοποιηθεί με την σωματική επαφή μητέρας-παιδιού η οποία θα αυξήσει το αίσθημα της σιγουριάς (Γιαννικόπουλος,1967). Ακόμη, η επανάληψη των ίδιων νανουρισμάτων οδηγεί σε οικειότητα που προσφέρει ασφάλεια (Baker·Makinlay,2006).

Η αγάπη και η στοργή της μάνας προς το παιδί της, μέσα από τα λόγια της και τα συναισθήματά της, θα διαμορφώσουν έναν κατάλληλο χώρο για την ανατροφή και την ενηλικίωση του παιδιού. Αμετάβλητες από το χρόνο στη μνήμη του παιδιού, θα μείνουν οι όμορφες στιγμές της αγκαλιάς και του νανουρίσματος.

Η ανάγκη για κοινωνική αναγνώριση και επιδοκιμασία, περιλαμβάνει την ανεξαρτησία, την ελευθερία, την επιτυχία, την αποδοχή και την επιθυμία για δύναμη. Το παιδί σε αυτή την ηλικία δεν ενδιαφέρεται και δεν μπορεί να ικανοποιήσει αυτή την ανάγκη. Η μητέρα όμως επειδή αγωνιά για το μέλλον του παιδιού της εκφράζει τις επιθυμίες της και τα όνειρά της (Καραβίδας,2003).

Όταν έχουν καλυφθεί όλες οι παραπάνω ανάγκες ο άνθρωπος νιώθει πλήρης και ανεξάρτητος έχοντας έτσι εκπληρώσει και την ανάγκη για αυτοπραγμάτωση. Το παιδί όμως, σε αυτή την ηλικία δεν έχει την ωριμότητα για την κάλυψη αυτής της ανάγκης. Έτσι, η μητέρα, η οποία ίσως να στερήθηκε τη μόρφωση, τα πλούτη, το δικαίωμα να έχει όνειρα για τον εαυτό της, διαμορφώνει ένα κατάλληλο πλαίσιο ζωής για το παιδί της (Καραβίδας,2003).

1.4 Η επιλογή των νανουρισμάτων

Τα νανουρίσματα δεν είναι τρυφερά στιχάκια που λέγονται μόνο για να κοιμηθεί το παιδί, αλλά περιέχουν και εκφράζουν όλα τα όνειρα, τις σκέψεις και τις προσδοκίες, τους φόβους, τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς της μητέρας για το μέλλον του παιδιού της (Καραβίδα,2003).

1.4.1 Τα θέματα των νανουρισμάτων

«Τα νανουρίσματα αντλούν τα θέματά τους από την ιστορία, την θρησκεία, την κοινωνία και την φύση» (Σέργη,2000,σελ. 209).

• Ιστορικά στοιχεία:

Στα νανουρίσματα υπάρχουν πολλά ιστορικά στοιχεία, πολλές αναφορές σε περασμένες εποχές, πόλεις, πρόσωπα και πράγματα τα οποία προκαλούν το ενδιαφέρον μας.

Κοιμήσου και παράγγειλα

στην Πόλη τα προικιά σου

στη Βενετιά τα ρούχα σου και τα διαμαντικά σου.

(Μπάλλας· Λάσκαρη-Μπάλλα,2011,σελ.354)

«Αυτοί οι στίχοι μας μεταφέρουν στα χρόνια που κυρίαρχοι στη χώρα μας ήταν οι Τούρκοι και οι Φράγκοι με τα δύο μεγάλα κοινωνικά και εμπορικά κέντρα, την Πόλη και την Βενετιά» (Σέργη,2000,σελ.169).

• Θρησκευτικά στοιχεία:

Ακόμη, στα νανουρίσματα είναι έντονο το θρησκευτικό στοιχείο του λαού μας περισσότερο από κάθε άλλο είδος δημοτικού μας τραγουδιού. Με απόλυτο σεβασμό στον Χριστό και την Παναγία και λιγότερο συχνά σε άλλους Αγίους, η μητέρα τους καλεί για προστασία και βοήθεια (Μπάντη,1997). Το δίδυμο μητέρας-παιδιού είναι συσχετισμένο με το δίδυμο Παναγίας-Χριστού γιατί η μητέρα νιώθει την ανάγκη να φερθεί στο μωρό της όπως η Παναγία στο μικρό Χριστό, δηλαδή, να είναι προστατευτική, με σεμνότητα και αφοσίωση. Έτσι, βλέπει το βρέφος της τόσο

μοναδικό και πολύτιμο όπως το θείο βρέφος. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η μητέρα θέλει να χτίσει τη σχέση της με το μωρό της με πρότυπο τη σχέση Παναγίας-Χριστού.

*Σα σε κοιμήσω ύστερα, στην Παναγιά σ' αφήνω
στην Παναγιά και στο Χριστό, στο φύλακ' άγγελό σου
να σε παραφυλάγουνε παν' στο προσκέφαλό σου. (Σέργη,2000,σελ.174)*

• Κοινωνικά στοιχεία:

Το νανούρισμα αποκαλύπτει ήθη, έθιμα, αγωνίες, φόβους, λαχτάρες, σκέψεις που κάνει η μητέρα για το μέλλον του παιδιού της κατά την ένταξη του στον κόσμο (Σέργη,2000).

«Καθρεπτίζει πιστά και αληθινά τον εθνικό βίο και τον εθνικό χαρακτήρα, το λαϊκό αίσθημα και τη λαϊκή σκέψη, εκφράζει τη βιοθεωρία και την κοσμοαντίληψη της κοινωνίας της υπαίθρου στο σύνολό της» (Μπάντη,1997,σελ.127). Βασικό στοιχείο πάνω στο οποίο αναπτύσσονται τα περισσότερα θέματα είναι ο διαχωρισμός του φύλου

*Έχω γιο κι έχω χαρά
που θα γίνω πεθερά.
Έχω κόρη κι έχω πίκρα
που θα μου γυρεύουν προίκα. (Σέργη,2000,σελ193)*

και οι κοινωνικές διακρίσεις που προκύπτουν από αυτόν. Ακόμη, κοινωνικά θέματα που υπάρχουν στα νανουρίσματα είναι η οικονομική και κοινωνική καταξίωση, ο γάμος, ο κοινωνικός ανταγωνισμός, η μετανάστευση, η αγωνία της επιβίωσης (Σέργη,2000,σελ.178).

*Να κοιμηθεί, να κοιμηθεί
να γίνει ντο μεγάλο
να το χαρώ στις παντρείες
κι ύστερις ας πεθάνω. (Σέργη,2000,σελ.200)*

• Στοιχεία από τη φύση:

Στα νανουρίσματα υπάρχουν πολλές αναφορές στη φύση και αυτό γιατί έτσι δείχνει ο κάθε άνθρωπος την αγάπη του για τη φύση αλλά και την εξοικείωσή του με αυτή (Σέργη,2000,σελ.209). Χαρακτηριστική είναι η επίκληση της μάνας σε τρία αξιόλογα στοιχεία της φύσης τον Ήλιο, τον αετό και τον Βοριά.

*Βάλλω τον Ήλιο στα βουνά, τον αετό στους κάμπους,
τον κυρ Βοριά το δροσερό ανάμεσα πελάγον.*

*Κοιμάται ο ήλιος στα βουνά
κι η πέρδικα στου Ρούβα
κι η χήνα στην ακρογιαλιά
και το μωρό στην κούνια.*

Γίνονται νανούρισμα ακόμα και τα χρώματα της φύσης:

*Μη μου το φέρεις κίτρινο μη μου το φέρεις μαύρο
φέρ ' το μου ροδοκόκκινο σαν το τριανταφυλλάκι.*

«Το ροδοκόκκινο και το άσπρο είναι τα χρώματα που η μάνα προτιμά για το δέρμα του μωρού της γιατί αυτά είναι που δείχνουν την ομορφιά και την καλή υγεία του» (Σέργη,2000,σελ.210).

1.4.2 Ομαδοποίηση των νανουρισμάτων σύμφωνα με το περιεχόμενο και τις προσδοκίες που περιέχουν

Τα νανουρίσματα μπορούμε να τα ομαδοποιήσουμε ανάλογα με το συγκεκριμένο κάθε φορά περιεχόμενό τους. Έτσι έχουμε :

1.«Νανουρίσματα παράκλησης στους αγίους και στον ύπνο» (Σέργη,2000,σελ.143). Είναι συνηθισμένη η αναζήτηση βοήθειας από το Χριστό και την Παναγιά για γλυκό ύπνο στο μωρό.

*Έλα ύπνε και πάρε το
και βάλτο στους μπαξέδες
και γιόμισε το (γ)κόρφο του
ρόδα και μενεξέδες.*

(Μπάλλας· Λάσκαρη-Μπάλλα,2011,σελ 351)

2.«Νανουρίσματα δυαδικής συναισθηματικής σχέσης μάνας-παιδιού» (Καραβίδας,2003,σελ.47). Σε αυτά τα νανουρίσματα είναι πολλά τα γλυκόλογα και τα παινέματα προς το παιδί, που πολλές φορές χαρακτηρίζονται από υπερβολή.

*Κοιμήσου και παράγγειλα παπούτσια στον τσαγκάρη
να σου τα κάμει κόκκινα με το μαργαριτάρι.*

(Μπάλλας· Λάσκαρη-Μπάλλα,2011,σελ 354)

3.«Νανουρίσματα των ονείρων της μάνας» (Καραβίδας,2003,σελ.47). Η μητέρα μεταδίδει στο παιδί της όλα της τα συναισθήματα και ονειρεύεται το καλύτερο για τη ζωή του, εύχεται ώστε το παιδί της να έχει μια ευτυχισμένη ζωή.

*Κάμε, Χριστέ τσαι Παναγιά, τσαι θρέψε το παιδί μου,
να μεγαλώσει, να θραφεί, καλό παιδί να γίνει.
Τύχη χρυσή ας του δίγετε τσαι φώτιση μεγάλη,
να μάθει γράμματα πολλά τσαι φρόνιμο να γίνει.*

(Καραβίδας,2003,σελ.171)

4.«Νανουρίσματα που εμπεριέχουν έντονο το στοιχείο της μετανάστευσης» (Καραβίδας,2003,σελ.47). Σε πολλά νανουρίσματα υπάρχει το στοιχείο της

μετανάστευσης, αφού τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα πίστευαν ότι ο μόνος τρόπος για μια καλή ζωή είναι η μετανάστευση. Αυτά τα νανουρίσματα κυρίως απευθύνονται σε αγόρια (Αυδίκος,1996).

*Ύπνε που παίρνεις τα παιδιά
έλα πάρε και τούτο,
μικρό μικρό σου το 'δωσα
μεγάλο φέρε μου το.
Μεγάλο σαν ψηλό βουνό,
ψηλό σαν κυπαρίσσι
που οι κλώνοι του ν' απλώνονται
σ' Ανατολή και Δύση.*

(Μπάλλας` Λάσκαρη-Μπάλλα,2011,σελ. 350)

5.«Νανουρίσματα προβληματισμού της μάνας για το γάμο και το μέλλον του παιδιού της» (Καραβίδας,2003,σελ.47). Κάθε μάνα ονειρεύεται μία ευτυχισμένη οικογένεια για τα παιδιά της.

*Νάνα, νάνα, νάνα να
μένα μου φέραν προξενιά
το παιδί του βασιλιά
κι από του βεζίρη της σειρά.(Σέργη,2000,σελ.190)*

6.«Νανουρίσματα αγωνίας για μόρφωση, επιτυχία και αποκατάσταση» (Καραβίδας,2003,σελ.47). Σύμφωνα με τη μητέρα η μόρφωση είναι ένα πολύ σημαντικό αγαθό, αφού θα εξασφαλίσει στο παιδί της το εισιτήριο για μια υψηλή κοινωνική θέση (Αυδίκος,1996).

*Το μωρό μου το μικρό, τι πολλά που τ' αγαπώ.
Να το κάμω θέλω 'βω εν αξιωματικό
ή τζινιέρην ή τραγόρο ή γιατρόν ή δικηγόρο. (Σέργη,2000,σελ.111)*

7. «Οι κατάρες της μάνας σε όποιον τολμήσει να πει κάτι άσχημο για το παιδί της» (Σέργη,2000,σελ.143).

Κοιμήσου, αγγελούδι μου

κι ομορφοκαμωμένο

κι όποια σε είπεν άσκημο, άσκημα ρούχα ας βάλει,

ασχημονιό να παντρευτεί κι ασχημονιό να πάρει

κι ασχημονιούς κι ασχημονιές η άσχημη να κάμει. (Σέργη,2000,σελ.77)

1.4.3 Κριτήρια για την επιλογή των νανουρισμάτων

Οι μητέρες, σύμφωνα με έρευνες, επιλέγουν νανουρίσματα με βάση κάποιες προϋποθέσεις:

Το πρώτο κριτήριο επιλογής είναι οι ανάγκες του μωρού (βιολογικές και ψυχολογικές ανάγκες) και οι διαθέσεις της στιγμής του παιδιού. Οι μητέρες χρησιμοποιούν υψηλούς τόνους με βαθμιαία πτώση για να τραβήξουν την προσοχή του βρέφους και ξαφνικούς επίπεδους τόνους για να ηρεμήσουν και να αποθαρρύνουν την ανεπιθύμητη συμπεριφορά (Trehub,2002).

Ένα δεύτερο κριτήριο είναι τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των νανουρισμάτων (ρυθμός, ομοιοκαταληξίες, μελωδία και περιεχόμενο). Σύμφωνα με τα παραπάνω δύο κριτήρια, στα μωρά που κλαίνε και βρίσκονται γενικά σε καταστάσεις άγχους είναι προτιμότερη η επιλογή ενός νανουρίσματος με γρήγορο ρυθμό έτσι ώστε η μητέρα να φτάσει στο ίδιο συναισθηματικό επίπεδο με το παιδί της και στη συνέχεια να επιλέξει ένα νανούρισμα με αργό ρυθμό ώστε να το ηρεμίσει (Baker·Makinlay,2006).

Σαν τρίτο κριτήριο θα μπορούσαν να αναφερθούν οι ανάγκες και των ίδιων των γονέων (σε ψυχολογικό και συναισθηματικό επίπεδο), καθώς, έχει μεγάλη σημασία για τη μητέρα το νανούρισμα να έχει χαλαρωτική επίδραση και στην ίδια. Έτσι στην επιλόχειο κατάθλιψη ή σε άλλες καταστάσεις άγχους της μητέρας τέτοιου είδους τραγούδια την ηρεμούν και την γαληνεύουν (Baker·Makinlay,2006).

Έτσι σύμφωνα και με μία έρευνα δόθηκαν σε μητέρες λίστες με νανουρίσματα από τα οποία μπορούσαν να διαλέξουν όποια ήθελαν για να τραγουδήσουν στα παιδιά τους. Μετά από τις σημειώσεις που κρατούσαν καθημερινά

οι μητέρες με τις αντιδράσεις των παιδιών τους αλλά και την δική τους διάθεση ανάλογα με το νανούρισμα που έλεγαν, κατέληξαν να επιλέξουν, για να συνεχίσουν να τραγουδούν στα παιδιά τους, νανουρίσματα που ή τους ήταν ήδη γνωστά ή που επηρέαζαν θετικά αυτά αλλά και τις ίδιες (Baker·Makcinlay,2006). Ακόμη, πολλές μητέρες επιλέγουν να τραγουδούν στα παιδιά τους και άλλα τραγούδια, χωρίς απαραίτητα να είναι νανουρίσματα. Κάθε τραγούδι μπορεί να θεωρηθεί νανούρισμα και να ηρεμίσει ένα παιδί προκειμένου να κοιμηθεί, γιατί δεν έχουν σημασία οι στίχοι του τραγουδιού, αλλά η λειτουργία του.

1.5 Από το χθες στο σήμερα

Η τεχνολογία έχει προοδεύσει με αποτέλεσμα πολλές αλλαγές στην εποχή που ζούμε. Και ενώ οι ανάγκες είναι οι ίδιες, αλλάζει ο τρόπος που ικανοποιούνται. Πλέον τα μουσικά ερεθίσματα των παιδιών μπορούν να αναζητηθούν στο εμπόριο και φυσικά από την τηλεόραση. Έτσι τα νανουρίσματα έχουν αρχίσει να εκλείπουν από τις οικογένειες, αφού θεωρούνται παλιομοδίτικο μέρος της λαϊκής μας παράδοσης. Ελάχιστες είναι οι μητέρες που έχουν χρόνο και διάθεση ή ακόμα που γνωρίζουν νανουρίσματα και τα χρησιμοποιούν με σκοπό να ηρεμήσουν και να αποκοιμίσουν τα παιδιά τους (Δώνη,2010).

1.5.1 Η χρήση των νανουρισμάτων από τη μητέρα τα παλιά χρόνια

Τα τετρακόσια χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν η περίοδος που άρχισε να ακμάζει το δημοτικό μας τραγούδι. Ο Έλληνας τα χρόνια αυτά έβγαζε τα πάθη και τους καημούς του στα τραγούδια του. Τότε λοιπόν θεωρούμε ότι δημιουργήθηκαν τα περισσότερα νανουρίσματα για τον λόγο ότι ο πόθος της μάνας για το ευτυχισμένο μέλλον του παιδιού της μεγάλωνε ακόμη περισσότερο στην περίοδο της σκλαβιάς, της φτώχειας και της αβεβαιότητας (Σέργη,2000).

Υπήρχαν ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί ανάμεσα σε όλα τα μέλη της οικογένειας. Και αυτό γιατί ήξεραν ότι οποιαδήποτε στιγμή ο πόλεμος μπορούσε να τους χωρίσει και η οικογένεια να διαλυθεί. Οι ελληνικές οικογένειες δεν αδιαφορούσαν για τα νεογνά τους και δεν τα παρέδιδαν σε νταντά, να τα μεγαλώσει. Αυτοί οι ισχυροί δεσμοί, λοιπόν, που δεν διακόπτονται, εμπλουτίζονται ακόμη περισσότερο με τα νανουρίσματα, με τα οποία εκφράζονται τα συναισθήματα και οι μελλοντικές προσδοκίες της μητέρας και της γιαγιάς (Αυδίκος,1996).

Ακόμα όμως και μετά την απελευθέρωση η συνήθεια των μητέρων να νανουρίζουν τα παιδιά τους δεν έπαψε να υπάρχει, παρ' όλο που η δημιουργία δημοτικών τραγουδιών άρχισε να φθίνει σιγά-σιγά. Οι δουλειές τα παλιά χρόνια ήταν αγροτικές και κτηνοτροφικές, έτσι οι μητέρες αναγκάζονταν να παίρνουν τα παιδιά τους στα χωράφια και να τα κοιμίζουν εκεί, σε ένα είδος κούνιας που το ονόμαζαν σαρμανίτσα (Τσορώνη,2008) προκειμένου να μην τους χαλάσουν τον ύπνο τους. Παρόλο που η μάνα τότε δούλευε τις περισσότερες ώρες της ημέρας στα χωράφια,

ήταν πάντα σωστή απέναντι στα παιδιά της, έτοιμη να τα φροντίσει και να καλύψει όλες τους τις ανάγκες (Καραπατάκης,1983).

Τα νανουρίσματα από τα χρόνια αυτά μεταφέρονταν από στόμα σε στόμα έτσι ώστε να γίνουν γνωστά και στις επόμενες γενιές, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν παραλλαγές αυτών αλλά και καινούρια από άλλες μητέρες (Σέργη,200, 159).

1.5.2 Η εξαφάνιση των νανουρισμάτων με την πάροδο του χρόνου

Τα παραδοσιακά νανουρίσματα και γενικά το τραγούδι στο οικογενειακό περιβάλλον αντικαθιστώνται σιγά-σιγά από ηχογραφημένη μουσική η οποία εξυπηρετεί καλύτερα τον σημερινό πολυάσχολο γονέα (Baker`Makcinlay,2006). Οι σύγχρονες μητέρες εργάζονται, οι περισσότερες, εκτός σπιτιού και δεν έχουν χρόνο και διάθεση να προσπαθήσουν να κοιμίσουν το παιδί τους με αυτοσχέδια ή μη τραγουδάκια (Τσιντίλη-Βλήσμα,1997). Αλλά και οι ώρες που η σημερινή μητέρα βρίσκεται στο σπίτι περιορίζονται ακόμη περισσότερο από τις κοινωνικές υποχρεώσεις της, απαραίτητες ή όχι, και από τις τόσες οικιακές φροντίδες που περιορίζουν και το χρόνο και τις αντοχές της και γενικότερα από σύγχρονο τρόπο ζωής (Σέργη,2000). Έτσι, οι πολλές υποχρεώσεις έχουν αναγκάσει τις σημερινές μητέρες να μην έχουν αρκετό ελεύθερο χρόνο για τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα να υπάρχουν επιπτώσεις στον τρόπο ανατροφής τους (Μπαδιερτάκη,2010).

Ακόμη, οι περισσότερες σύγχρονες μητέρες δεν γνωρίζουν νανουρίσματα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μειωμένη χρήση τους από γενιά σε γενιά (Baker`Makcinlay,2006). Στην ανατροφή των παιδιών δεν συμμετέχουν τόσο οι γιαγιάδες, όσο παλιά, αφού βασικό ρόλο παίζει το νηπιαγωγείο, ο παιδικός σταθμός ακόμη και η νταντά. Έτσι και οι γονείς και τα παιδιά δεν έρχονται σε επαφή με άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να υπάρξει μετάδοση και συνέχεια του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού μας από γενιά σε γενιά (Μπαδιεριτάκη,2010). Και αυτό πιστεύεται πως δεν είναι πρόβλημα για τις σύγχρονες μητέρες αφού μπορούν να αποκοιμίσουν το παιδί τους με ένα παραμύθι ή με ένα απαλό κούνημα.

Ένας άλλος λόγος είναι ότι οι μητέρες επηρεασμένες από τις αναφορές των ΜΜΕ σχετικά με τις μουσικές επιλογές που έχουν για τα παιδιά τους πείθονται ότι οι επαγγελματικές ηχογραφήσεις είναι προτιμότερες από το δικό τους μητρικό τραγούδι και οι πλέον κατάλληλες για την ηλικία αυτή. Τα ηχογραφημένα υλικά όμως, όσο ενδιαφέροντα και αν είναι σχεδιασμένα να προσελκύουν τους ενήλικες που τα αγοράζουν δεν συγκρίνονται με τις μητρικές ερμηνείες, οι οποίες περιέχουν οπτικά ερεθίσματα, ήχους, και αδυνατούν να καλύψουν τις συναισθηματικές, ψυχολογικές και κοινωνικές ανάγκες του παιδιού (Baker`Makcinlay,2006). Επιπλέον, υπολείπονται της οικείας φωνής, που απασχολεί πολύ τον ακροατή βρέφος και δεν είναι φτιαγμένα για το τι προτιμά κάθε βρέφος ατομικά όπως είναι τα τραγούδια των μητέρων τους. Το να λες τραγούδια σε σύγκριση με το να ακούς ηχογραφημένη μουσική είναι ένα κοινωνικό γεγονός που φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά και επιτρέπει την μετάδοση των συναισθημάτων (Baker`Makinlay,2006). Κανένας δεν θα μπορούσε να προτείνει να αντικατασταθούν οι μητρικές λεκτικές αλληλεπιδράσεις με ηχογραφημένους μονολόγους ή διαλόγους από επαγγελματίες ηθοποιούς (Trehub,2002). Παρόλα αυτά όμως η σύγχρονη οικογένεια παρέχει στο παιδί μεγάλη ποικιλία συσκευών αναπαραγωγής ήχου (CD) και εικόνας (DVD) για να το ηρεμίσουν και να το νανουρίσουν. Και αυτό γιατί οι γονείς προτιμούν το παιδί τους να μάθει να κοιμάται μόνο του χωρίς να εξαρτάται ο ύπνος του από την παρουσία άλλου (Young,2008).

Τέλος, ένας σημαντικός παράγοντας είναι αν αυτοί οι γονείς νανουρίστηκαν από τους δικούς τους γονείς. Όταν οι γονείς μεταφέρουν την αγάπη για την μουσική στα παιδιά τους τότε και αυτά με τη σειρά τους θα τη μεταδώσουν στα δικά τους

παιδιά μέσω των νανουρισμάτων και γενικά της μουσικής. Είναι όμως λογικό οι γονείς που δεν νανουρίστηκαν να μην έχουν στο μυαλό τους αυτή την όμορφη ανάμνηση με αποτέλεσμα να μην μπορούν να προσφέρουν στο παιδί τους τα πλεονεκτήματα από το νανούρισμα και τη μουσική.

Η εξαφάνιση των νανουρισμάτων καθώς περνούν τα χρόνια, φαίνεται και από την έρευνα που έκανε η Γ. Σέργη σε δείγμα εκατό μητέρων των μαθητών της στο Νηπιαγωγείο, οι οποίες προέρχονται, στο σύνολό τους, από την ελληνική νησιωτική επαρχία, στα χρόνια από το 1995 έως και το 1999. Από τις εκατό αυτές μητέρες το 30% απάντησε ότι νανούρισαν τα παιδιά τους με αυτοσχέδια τραγουδάκια «της στιγμής» που όμως δεν θυμούνται γιατί «δεν ήταν κάτι σπουδαίο». Ήταν δηλαδή, φτωχά σε περιεχόμενο όχι πολύ μακριά από το «νάνι νάνι το μωρό μου». Το 70% απάντησε αρνητικά. Είπαν δηλαδή, ότι δε νανούρισαν τα παιδιά τους κι έδωσαν τις παρακάτω αιτιολογήσεις:

- 1)το 15% απάντησε ότι δεν είχαν διαθέσιμο χρόνο να ασχοληθούν με το παιδί τους επειδή είναι εργαζόμενες.
- 2)το 40% απάντησε ότι η συνήθεια του νανουρίσματος είναι ξεπερασμένη και δεν γνωρίζουν σχετικά τραγούδια και ότι αυτά είναι για τις γιαγιάδες και
- 3)το 25% απάντησε ότι νανουρίσματα, κουνήματα και πολλά χαϊδέματα μειώνουν την αυτονομία και την ανεξαρτησία των παιδιών. (Σέργη,2000).

ΜΕΡΟΣ Β'

Υποθέσεις της έρευνας

Με βάση τα θεωρητικά δεδομένα που αναπτύχθηκαν στο πρώτο μέρος της εργασίας θα προχωρήσουμε στο πιο ερευνητικό μέρος που επικεντρώνεται στην Κεφαλονιά. Οι υποθέσεις της έρευνας είναι οι ακόλουθες:

Υ1. Στην παρούσα έρευνα πιθανόν να διαπιστωθεί ότι οι γονείς οι οποίοι νανουρίζονταν από τους γονείς τους, νανουρίζουν και οι ίδιοι με τη σειρά τους τα δικά τους παιδιά.

Υ2. Στην παρούσα έρευνα πιθανόν να διαπιστωθεί ότι οι μητέρες στο παρελθόν έλεγαν νανουρίσματα σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις σημερινές μητέρες.

Υ3. Στην παρούσα έρευνα πιθανόν να διαπιστωθεί ότι οι νεότερες μητέρες προτιμούν να χρησιμοποιούν μαγνητοφωνημένη μουσική, ώστε να κοιμηθεί το παιδί τους, περισσότερο από το να τραγουδούν οι ίδιες νανουρίσματα.

Υ4. Στην παρούσα έρευνα πιθανόν να διαπιστωθεί ότι όσες μητέρες τραγουδούν νανουρίσματα, το κάνουν κυρίως στα πρωτότοκα παιδιά τους.

Υ5. Στην παρούσα έρευνα πιθανόν να διαπιστωθεί ότι το μορφωτικό επίπεδο των γονέων επηρεάζει τη χρήση των νανουρισμάτων.

Υ6. Στην παρούσα έρευνα πιθανόν να διαπιστωθεί ότι οι μητέρες που προέρχονται από χωριό χρησιμοποιούν παραδοσιακά περισσότερο το νανούρισμα σε σχέση με τις μητέρες στον αστικό χώρο.

α) Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας επιλέχθηκε με βάση ορισμένα ηλικιακά και γεωγραφικά κριτήρια. Συγκεκριμένα, τα υποκείμενα της έρευνας ήταν συνολικά 30. 15 νέες γυναίκες έως 40 ετών και 15 γυναίκες ηλικίας από 65 ετών. Παράλληλα, οι μητέρες αυτές γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στο νησί της Κεφαλονιάς. Έτσι, ένας αριθμός των υποκειμένων (13) βρέθηκε να κατοικεί στην πρωτεύουσα της, Αργοστόλι, ενώ οι υπόλοιπες ερωτώμενες (17) σε διάφορα χωριά της περιοχής.

β) Μέσα συλλογής δεδομένων

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε ως μέσο συλλογής των δεδομένων η συνέντευξη. Η συνέντευξη είναι η τεχνική που έχει σκοπό «να οργανώσει μία σχέση προφορικής επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο πρόσωπα, το συνεντευκτή και τον ερωτώμενο, έτσι ώστε να επιτρέψει στον πρώτο την συλλογή ορισμένων πληροφοριών από τον δεύτερο πάνω σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο» (Φίλιας, 1996, σελ. 130). Ακόμη, η συνέντευξη μας επιτρέπει να εξετάσουμε το ερευνητικό θέμα σε μεγαλύτερο βάθος και να εξασφαλίσουμε ευκολότερα πληροφορίες ειδικά εάν ο ερευνητής έχει δημιουργήσει μια άνετη και φιλική σχέση με τον ερωτώμενο. Γιατί ο ερωτώμενος αποδέχεται ευκολότερα να συζητήσει και να εκφράσει τις απόψεις του προφορικά, παρά να καθίσει να διαβάσει και να απαντήσει σε κάποιον άγνωστο γραπτώς (Παρασκευόπουλος, 1983).

Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. Η ημιδομημένη συνέντευξη γίνεται με τη βοήθεια ενός αρχικού σχεδίου ή ενός οδηγού, που περιλαμβάνει τα θεματικά πεδία ή κάποιες ερωτήσεις που πρέπει να καλυφθούν (Μερκούρης, 2008). Έτσι, διατυπώνονται συγκεκριμένες ερωτήσεις, οι ερωτώμενοι όμως απαντούν ελεύθερα σχετικά με το θέμα, με τις δικές τους λέξεις, δίνοντας τις δικές τους απόψεις όταν αυτοί θέλουν (Ρήγα, 1997).

Ήταν σημαντική η προετοιμασία του διαγράμματος της συνέντευξης για να οργανωθούν οι ερωτήσεις με τέτοιο τρόπο ώστε να αντανακλούν ικανοποιητικά σε αυτό που έπρεπε να διερευνηθεί. Έτσι, αφού επιλέχθηκαν και προετοιμάστηκαν οι ερωτήσεις που έπρεπε να καλυφθούν χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιελάμβανε 16 ερωτήσεις για τις μητέρες που έλεγαν νανουρίσματα και

η δεύτερη κατηγορία περιελάμβανε 9 ερωτήσεις για τις μητέρες που δεν χρησιμοποιούσαν τα νανουρίσματα ως μέσο ηρεμίας και αποκοίμισης. Οι ερωτήσεις ήταν κυρίως ανοιχτού τύπου ώστε οι απόψεις να είναι πλουσιότερες, αν οι ερωτώμενοι είναι πρόθυμοι να εκφραστούν και όσο το δυνατόν πιο σαφείς, ώστε να μην αφήνουν περιθώρια παρερμηνείας. Οι απαντήσεις καταγράφονταν ακριβώς όπως τις διατύπωναν οι ερωτώμενοι.

γ) Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Οι μητέρες επιλέχθηκαν με βάση τη γεωγραφική τους θέση. Έτσι, βασικό κριτήριο τέθηκε να καλυφθούν όσο το δυνατόν περισσότερες περιοχές της Κεφαλονιάς, τόσο χωριά όσο και η πόλη. Παράλληλα, κύριο μέλημα ήταν να βρεθούν άτομα που να καλύπτουν τις ηλικιακές ανάγκες της παρούσας έρευνας.

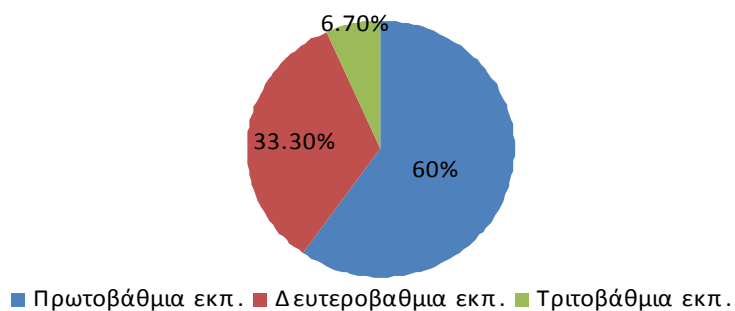
Η ερευνητική διαδικασία διήρκησε 4 μήνες κατά το έτος 2011. Συγκεκριμένα ξεκίνησε αρχές Αυγούστου και ολοκληρώθηκε μέσα Νοεμβρίου. Ξεκίνησα προσπαθώντας να βρω πιθανά υποκείμενα που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην έρευνά μου και σε αυτό με βοήθησαν και οικεία μου πρόσωπα. Στη συνέχεια, επικοινωνήσα με τις μητέρες, τις ενημέρωσα για το σκοπό της έρευνας αλλά και για τον χρόνο που θα διαρκούσε η συνάντησή μας. Αφού δέχτηκαν να συμμετέχουν προγραμματίστηκαν οι συναντήσεις μας για την διεξαγωγή των συνεντεύξεων και μου δόθηκε η ευκαιρία να τους επισκεφθώ στον προσωπικό τους χώρο (πολλές από τις μητέρες μου πρότειναν και οι ίδιες και άλλες μητέρες για να συμμετέχουν στην έρευνά μου). Η διαδικασία εύρεσης των υποκειμένων, η επικοινωνία μαζί τους και η ανταλλαγή απόψεων κατά τις συναντήσεις μας διήρκησε τρεις μήνες (Αύγουστος, Σεπτέμβρης, Οκτώβρης) Από την πρώτη στιγμή φάνηκε να επικροτούν το σκοπό της συνέντευξης αλλά και το θέμα της που είχε παιδαγωγικό χαρακτήρα. Και βέβαια αυτό επιβεβαιώθηκε με τις ικανοποιητικές τους απαντήσεις, τη διάθεσή τους να αναφέρουν λεπτομέρειες, ίσως και πέρα από το θέμα μας, αλλά και την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν. Τον Νοέμβριο με την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων, δημιούργησα τις κατηγορίες ανάλογα με τις απαντήσεις των μητέρων. Σκοπός ήταν να αναλυθεί το περιεχόμενό τους έτσι ώστε να καταλήξω στα συμπεράσματα που θα με ενδιέφεραν.

δ) Επεξεργασία δεδομένων

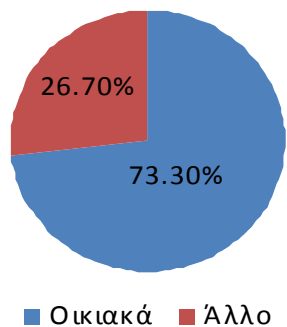
✚ ΜΗΤΕΡΕΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 65 ΕΤΩΝ (ΣΥΝΟΛΟ: 15)

(Χρονολογίες γέννησης των παιδιών τους: 1949-1971)

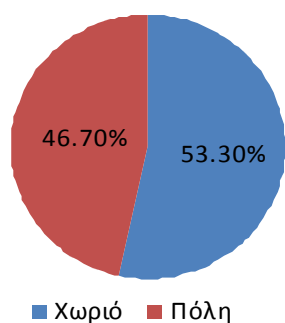
- **Μορφωτικό επίπεδο μητέρας**

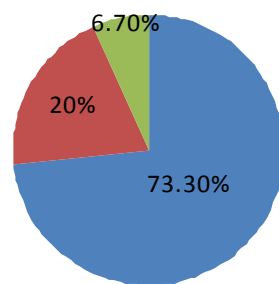
- **Επάγγελμα μητέρων**

- **Τόπος κατοικίας**

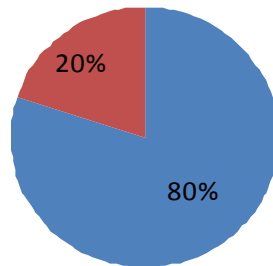

- **Καμία μητέρα ≥ 65 ετών δεν είχε σχέση με τη μουσική.**
- **Όλες οι μητέρες ≥ 65 ετών νανούριζαν τα παιδιά τους.**
- **Όλες οι μητέρες ≥ 65 ετών έλεγαν νανουρίσματα κάθε μέρα.**
- **Κοιμόταν γρήγορα το παιδί σας με το νανούρισμα;**

■ ναι ■ έπαιρνε ώρα ■ εξαρτάται

- **Τι παρατηρούσατε στο παιδί σας την ώρα που λέγατε το νανούρισμα;**

■ Ηρεμία-Χαλάρωση ■ Αφοσίωση

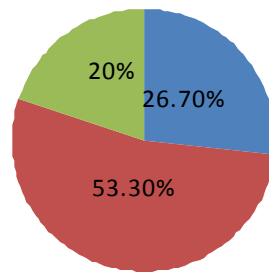
Ενδεικτικές απαντήσεις :

«Αφοσιωνόντουσαν σε αυτό που άκουγαν και πολλές φορές μου έλεγαν "πάλι"»

«Τα ηρεμούσε το νανούρισμα. Η μάνα πρέπει να πει ό, τι της κατέβει για να ηρεμήσει το παιδί της»

«Ήταν πολύ ήρεμα, λες και καταλάβαιναν τα λόγια»

- **Το είχατε στην αγκαλιά σας, στην κούνια, υπήρχε οπτική επαφή;**

■ αγκαλιά, κούνημα, βλεμ.επαφή ■ κούνια, κούνημα, βλεμ.επαφή ■ και τα δύο

Ενδεικτικές απαντήσεις :

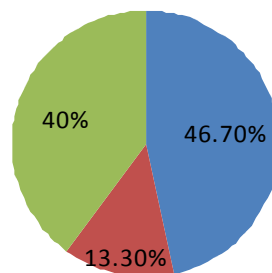
«Στην κούνια τα είχα. Δεν τα νανούριζα στην αγκαλιά μου για να μην συνηθίσουν έτσι»

«Στην αγκαλιά μου πάντα. Στην κούνια δεν το είχα προσπαθήσει ποτέ, πιστεύω ότι το ένιωθαν περισσότερο στην αγκαλιά μου»

«Την έβαζα στην κούνια και της χάιδευα την πλάτη ενώ την νανούριζα»

«Στο πάρκο, που ήταν η κασέλα του σανού»

- **Εκτός από τον ύπνο πιστεύετε ότι προσφέρατε και κάτι άλλο στο παιδί σας;**

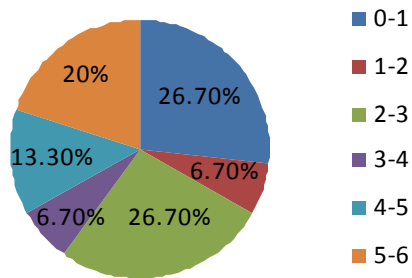
■ Δέσιμο ■ Ασφάλεια ■ Ηρεμία

Ενδεικτικές απαντήσεις :

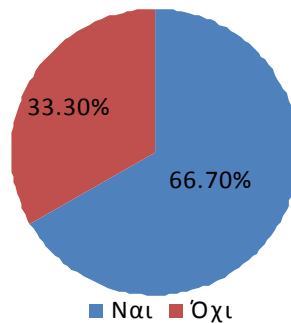
«Ήταν πολύ δεμένα μαζί μου. Πιστεύω ότι σε αυτό έπαιξαν ρόλο τα νανουρίσματα»

«Ασφάλεια και τους έδειχνα έτσι και την αγάπη μου. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να καταλάβουν την αγάπη σου, δεν είναι αρκετό μόνο το φαγητό»

- **Μέχρι ποια ηλικία του λέγατε νανουρίσματα;**

- **Αυτοσχεδιάζατε;**

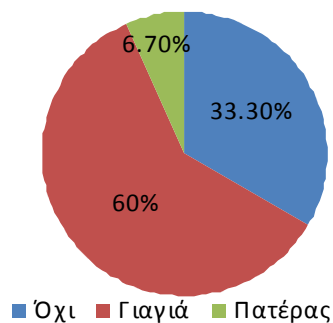

- **Οι μητέρες που έχουν ≥ 2 παιδιά, έλεγαν σε όλα νανουρίσματα**

Ενδεικτική απάντηση :

«Έλεγα νανουρίσματα και στα 12 παιδιά μου»

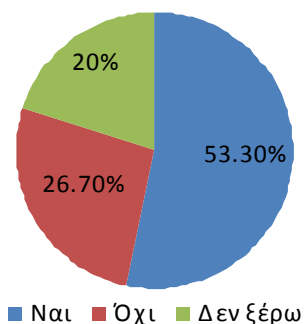
- **Έλεγε κάποιος άλλος νανουρίσματα στο παιδί σας ή μόνο εσείς;**

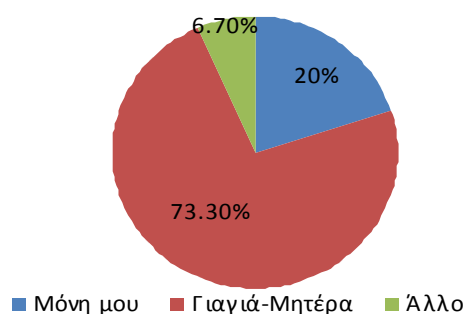
Ενδεικτική απάντηση :

«Όχι, ούτε η μάνα μου. Μόνο εγώ. Η μάνα μου πίστευε ότι τα παιδιά δεν θέλουν πολλά γιατί κακομαθαίνουν»

- **Οι δικοί σας γονείς σας έλεγαν νανουρίσματα;**

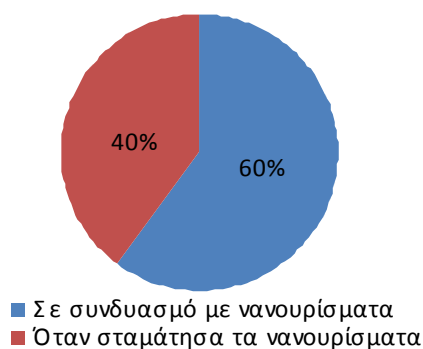
- **Ποιος τα έμαθε σε εσάς;**

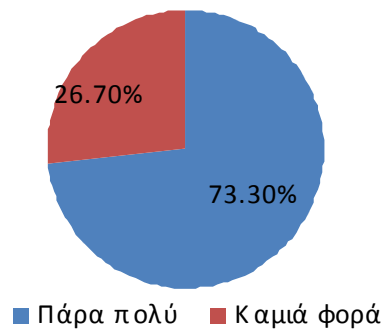
Ενδεικτική απάντηση :

«Τα άκουγα από μία κυρία που της είχαμε νοικιάσει το σπίτι μας. Ήμουν 13 χρονών και τα νανουρίσματα που έλεγε στα παιδιά της με άγγιζαν. Ήταν πολύ τρυφερή μάνα. Όνειρό μου ήταν να κάνω παιδιά και να τους λέω νανουρίσματα όπως εκείνη η κυρία»

- **Λέγατε και παραμύθια;**

- **Τραγουδούσατε γενικότερα στο παιδί σας;**

- **Όλες οι μητέρες ≥ 65 ετών πιστεύουν ότι η μουσική είναι πολύ σημαντική στη ζωή του παιδιού.**

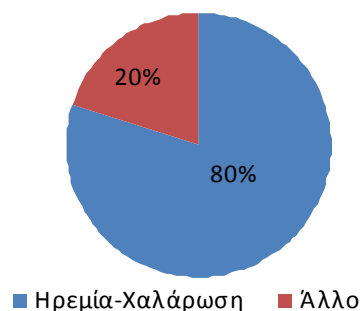
Ενδεικτικές απαντήσεις :

«Πάρα πολύ, για όλους τους ανθρώπους. Ειδικά για τα παιδιά, όταν έρχονται σε επαφή με την μουσική από την αρχή της ζωής τους. δημιουργεί μια ισορροπία στον ψυχικό τους κόσμο. Θα τα επηρεάσει θετικά στη ζωή τους»

«Και για τα παιδιά και για τους μεγάλους. Προσφέρει ψυχική ηρεμία»

«Πολύ σημαντική. Είναι φάρμακο η καλή μουσική».

- **Τι νιώθατε εσείς την ώρα που λέγατε το νανούρισμα;**

Ενδεικτικές απαντήσεις :

«Ήμουν ήρεμη. Ό, τι πρόβλημα και να είχα, το ξέχναγα. Δεν γίνεται να έχεις νεύρα και να νανουρίζεις το παιδί σου, το καταλαβαίνει»

«Με χαλάρωνε πολύ αυτό, με ξεκούραζε»

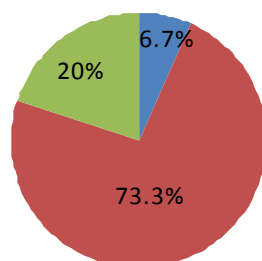
«Ήταν η στιγμή που χαλάρωνα και εγώ. Ένιωθα ότι τους αρέσει και αυτό με γέμιζε»

«Αισθανόμουν όμορφα. Ένιωθα ότι κάνω κάτι σημαντικό»

«Ένιωθα ήρεμη. Από τις καλύτερες στιγμές με τα παιδιά μου»

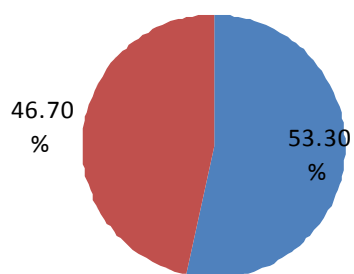
✚ ΜΗΤΕΡΕΣ ΕΩΣ 40 ΕΤΩΝ (ΣΥΝΟΛΟ: 15)
(Χρονολογίες γέννησης των παιδιών τους: 2001-2011)

- **Μορφωτικό επίπεδο μητέρων**

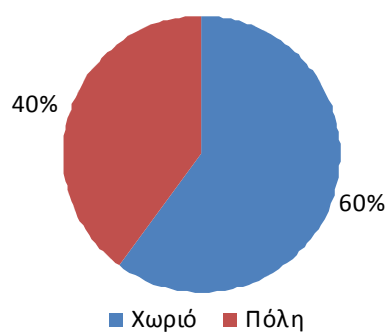
■ Πρωτοβάθμια εκπ. ■ Δευτεροβάθμια εκπ. ■ Τριτοβάθμια εκπ.

- **Επάγγελμα μητέρων**

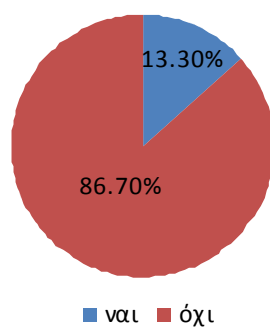

■ Οικιακά ■ Άλλο

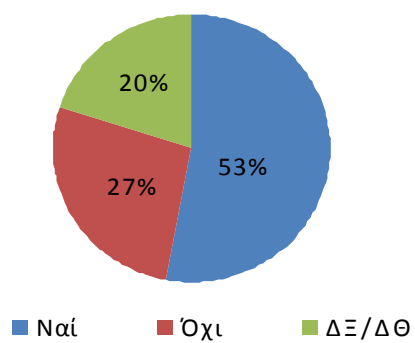
- **Τόπος κατοικίας**

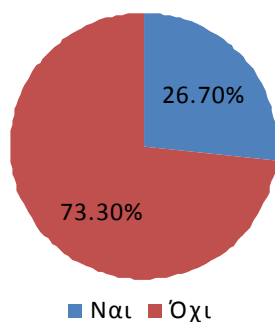
- **Σχέση με μουσική**

- **Οι δικοί σας γονείς σας έλεγαν νανουρίσματα;**

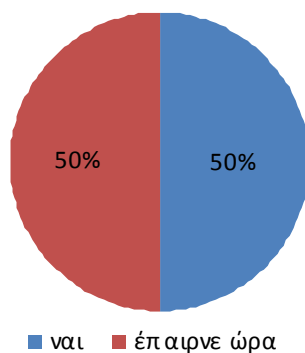

- **Λέγατε νανουρίσματα;**

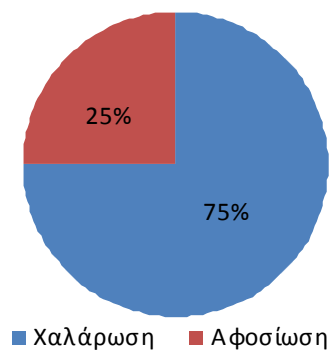

❖ **ΜΗΤΕΡΕΣ ΠΟΥ ΕΛΕΓΑΝ ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ (ΣΥΝΟΛΟ: 4)**

- **Κοιμόταν γρήγορα το παιδί σας με το νανούρισμα;**

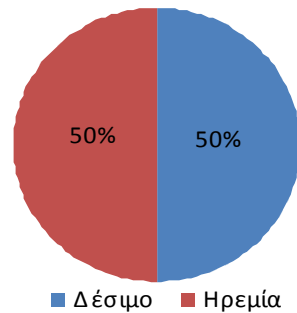
- **Τι παρατηρούσατε στο παιδί σας την ώρα που λέγατε το νανούρισμα;**

Ενδεικτική απάντηση:

«Χαλάρωνε. Όταν ήταν πιο μεγάλη, της έλεγα νανουρίσματα και τα συνέχιζε»

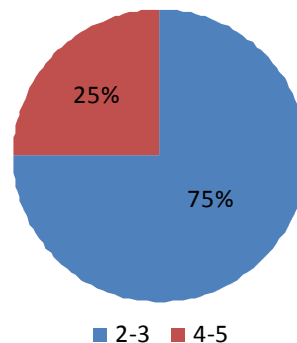
- Και οι 4 μητέρες είχαν το παιδί στην αγκαλιά τους και υπήρχε οπτική επαφή.
- Εκτός από τον ύπνο πιστεύετε ότι προσφέρατε και κάτι άλλο στο παιδί σας;

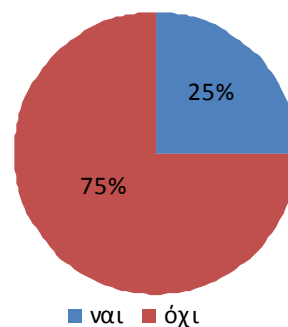
Ενδεικτική απάντηση:

«Ηρεμία, ζεστασιά. Ήθελα να της λέω νανουρίσματα για να συνεχιστεί η παράδοση. Δεν ήθελα απλά να τη βάζω στο κρεβάτι»

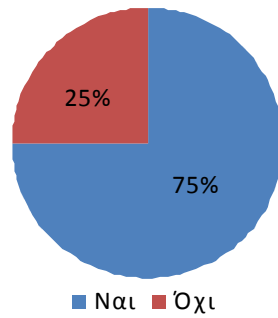
- Μέχρι ποια ηλικία του λέγατε νανουρίσματα;

- Λέγατε νανουρίσματα κάθε μέρα;

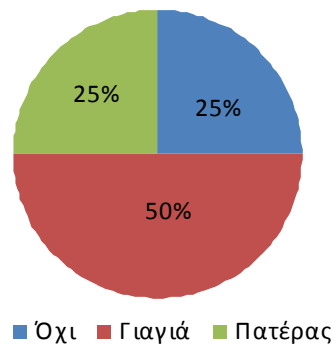

- **Αυτοσχεδιάζατε;**

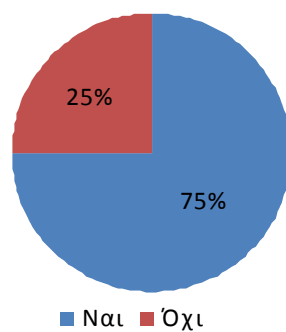

- **Οι μητέρες που έχουν ≥ 2 παιδιά, έλεγαν σε όλα νανουρίσματα**

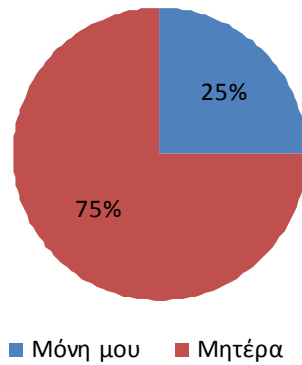
- **Έλεγε κάποιος άλλος νανουρίσματα ή μόνο εσείς ;**

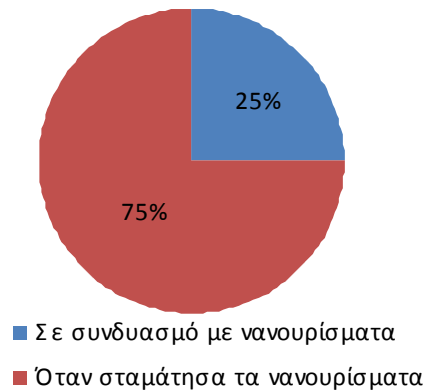
- **Οι δικοί σας γονείς σας έλεγαν νανουρίσματα;**

- **Ποιος τα έμαθε σε εσάς;**

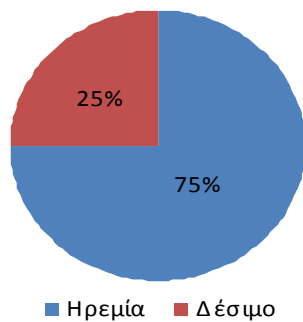

- **Λέγατε και παραμύθια;**

- **Και οι 4 μητέρες τραγουδούσαν γενικότερα στο παιδί τους πάρα πολύ.**
- **Και οι 4 μητέρες πιστεύουν ότι η μουσική είναι πολύ σημαντική στη ζωή του παιδιού.**

- **Τι νιώθατε εσείς την ώρα που λέγατε το νανούρισμα;**

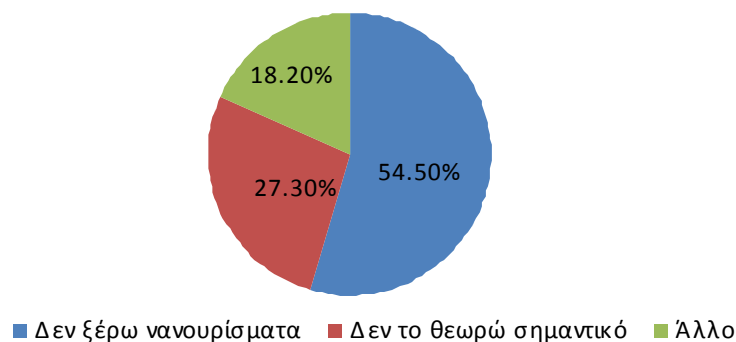
Ενδεικτικές απαντήσεις

«Με έκανε να ηρεμώ, να ξεχνιέμαι»

«Με ηρεμούσε πάρα πολύ και με ευχαριστούσε. Ήθελα πολύ να το κάνω»

❖ **ΜΗΤΕΡΕΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΛΕΓΑΝ ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ (ΣΥΝΟΛΟ: 11)**

- **Για ποιο λόγο δεν λέγατε νανουρίσματα;**

Ενδεικτικές απαντήσεις :

«Πίστευα ότι δεν είναι κάτι σημαντικό και ότι δεν θα τους πρόσφερα κάτι. Δεν θα καταλάβαιναν»

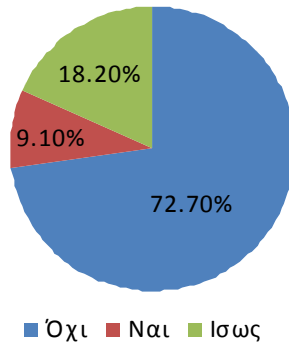
«Δεν μου είχε βγει ποτέ να του πω νανουρίσματα, δεν το θεωρώ κάτι σημαντικό»

«Δεν ξέρω κανένα νανούρισμα και δεν είχα και εγώ ποτέ αυτή την εμπειρία»

«Δεν έτυχε, δεν το θεωρώ αναγκαίο. Γιατί πρέπει να του τραγουδάω για να κοιμηθεί;»

«Δεν ξέρω νανουρίσματα και δεν μου αρέσουν και εμένα»

- Σε περίπτωση που λέγατε νανουρίσματα πιστεύετε ότι αυτό δεν επιδρούσε με κάποιο τρόπο στη σχέση σας με το παιδί σας η ακόμα και στην προσωπικότητά του;

Ενδεικτικές απαντήσεις :

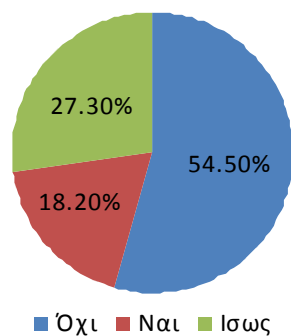
«Ναι, πιστεύω ότι δεν έχω ασχοληθεί πολύ με τα παιδιά μου»

«Τι παραπάνω στη σχέση μας; Πέρασε ένα σοβαρό πρόβλημα υγείας και ειδικά από τότε είναι πολύ δεμένος μαζί μου»

«Ίσως. Είναι μια στιγμή αποκλειστικά για τη μητέρα και το παιδί. Βοηθάει στο δέσιμο της μητέρας και του παιδιού»

«Γιατί ένα νανούρισμα να επηρεάσει τη σχέση μου μαζί της; Νιώθει ασφάλεια και σιγουριά μόνο και μόνο που την έχω αγκαλιά»

- Αν λέγατε νανουρίσματα πιστεύετε ότι θα ήταν πιο ποιοτικός ο ύπνος του παιδιού σας;

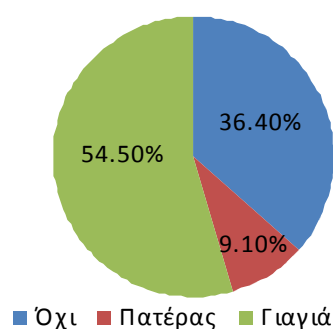
Ενδεικτικές απαντήσεις :

«Ίσως να τους έκανε καλό. Ίσως να κοιμόντουσαν πιο γρήγορα»

«Όχι, δεν πιστεύω ότι προσφέρει κάτι το νανούρισμα. Και γιατί να συνηθίσει να κοιμάται μόνο αν του τραγουδάει κάποιος; Γιατί να εξαρτάται από κάποιον;»

«Όχι, πιστεύω ότι είναι και τώρα ποιοτικός, αφού κοιμάται δίπλα μου, στην αγκαλιά μου»

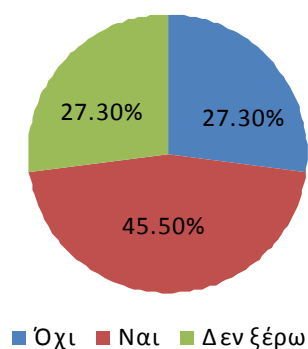
- Έλεγε κάποιος άλλος νανουρίσματα;

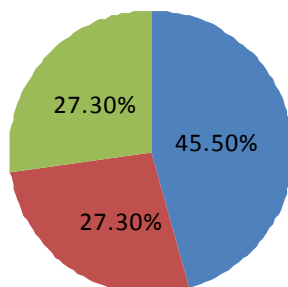
Ενδεικτική απάντηση:

«Της έλεγε η γιαγιά της όταν μέναμε στο σπίτι της. Στην αρχή έβλεπα ότι της ήταν παράξενο και την νευρίαζε, αλλά μετά το συνηθίσε και κοιμόταν εύκολα και έτσι»

- Οι δικοί σας γονείς σας έλεγαν νανουρίσματα;

- Χρησιμοποιούσατε άλλα μέσα για να κοιμηθεί το παιδί σας;

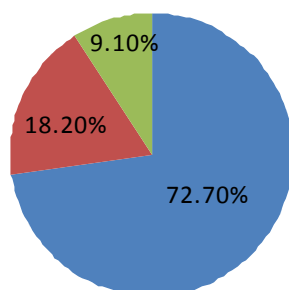

■ Cd με τραγούδια ή μουσικά παιχνίδια ■ Κουνούσα την κούνια ■ Άλλο

Ενδεικτική απάντηση:

«Του βάζω cd με ήρεμες μελωδίες, όπως ο ήχος της θάλασσας. Το καλοκαίρι πολλές φορές κοιμόμασταν έξω. Κοιτούσε τα φύλλα των δέντρων που κουνιόντουσαν και αποκοιμιόταν έτσι»

- Τραγουδούσατε γενικότερα στο παιδί σας;

■ Συχνά ■ Μερικές φορές ■ Όχι

- Και οι 11 μητέρες έλεγαν παραμύθια μερικές φορές την εβδομάδα.
- Και οι 11 μητέρες πιστεύουν ότι η μουσική είναι πολύ σημαντική στη ζωή του παιδιού.

ε) Ανάλυση-Συζήτηση

Σύμφωνα με τις υποθέσεις της εργασίας και μέσα από την μελέτη και ανάλυση των απαντήσεων που δόθηκαν από τις μητέρες στην παρούσα έρευνα αναδείχθηκε ότι:

- οι μητέρες μεγαλύτερης ηλικίας έλεγαν όλες νανουρίσματα στα παιδιά τους ενώ οι περισσότερες από αυτές είχαν νανουριστεί από τους δικούς τους γονείς. Οι περισσότερες νέες σε ηλικία μητέρες είχαν και αυτές την εμπειρία του νανουρίσματος από τους γονείς τους, αλλά ένα μόνο μικρό ποσοστό μετέδωσε αυτή την εμπειρία στα δικά του παιδιά (απόρριψη υπόθεσης 1).

- οι μητέρες μεγαλύτερης ηλικίας έλεγαν όλες νανουρίσματα στα παιδιά τους, ενώ από τις σύγχρονες μητέρες έλεγε μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό (επαλήθευση υπόθεσης 2).

- οι σύγχρονες μητέρες χρησιμοποιούν cd με τραγούδια ή μουσικά παιχνίδια με σκοπό να κοιμίσουν το παιδί τους, περισσότερο από το να τραγουδούν νανουρίσματα (επαλήθευση υπόθεσης 3).

- όλες οι μητέρες, μεγαλύτερες και νεότερες, που τραγουδούσαν νανουρίσματα, το έκαναν σε όλα τα παιδιά τους και όχι μόνο στα πρωτότοκα (απόρριψη υπόθεσης 4).

- οι περισσότερες μεγάλες σε ηλικία μητέρες έχουν εκπαιδευτεί σε πρωτοβάθμιο επίπεδο και οι περισσότερες νέες μητέρες σε δευτεροβάθμιο επίπεδο. Διαπιστώνεται ότι η χρήση νανουρισμάτων μειώνεται όσο αυξάνεται το μορφωτικό επίπεδο (επαλήθευση υπόθεσης 5).

- το μεγαλύτερο ποσοστό των μεγάλων σε ηλικία μητέρων και των νέων προέρχονται από χωριό, όμως οι παλαιότερες μητέρες χρησιμοποιούσαν τα νανουρίσματα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις σύγχρονες μητέρες (απόρριψη υπόθεσης 6)

▪ **Μητέρες μεγαλύτερες από 65 ετών (σύνολο:15)**

Σύμφωνα με τα στατιστικά αποτελέσματα της παρούσας έρευνας το 60% των μητέρων αυτών έχουν εκπαιδευτεί σε πρωτοβάθμιο επίπεδο, το 33,3% σε δευτεροβάθμιο και μόνο το 6,7% σε τριτοβάθμιο επίπεδο. Το μεγαλύτερο ποσοστό (73,3%) ασχολείται με τα οικιακά, ενώ είναι βέβαιο ότι παράλληλα δούλευαν και πολλές ώρες κάνοντας αγροτικές εργασίες. Σε ποσοστό 53,3% κατοικούν σε χωριό και το 46,7% σε πόλη, ενώ καμία από τις μεγάλες σε ηλικία μητέρες δεν έχει σχέση με τη μουσική.

Όλες οι μητέρες νανούριζαν τα παιδιά τους κάθε μέρα. Το 73,3% απάντησε ότι κοιμόντουσαν γρήγορα τα παιδιά τους όταν άκουγαν νανουρίσματα και το 20% ότι χρειαζόταν ώρα μέχρι να κοιμηθούν. Κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος το 80% των μητέρων παρατηρούσαν ότι το παιδί τους ηρεμούσε και χαλάρωνε και το 20% παρατηρούσε ότι το παιδί τους ήταν αφοσιωμένο σε αυτό που άκουγε. Το 53,3% κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος είχαν τα παιδιά στην κούνια και τα κουνούσαν, ώστε να μην συνηθίσουν στην αγκαλιά τους, ενώ το 20,7% στην αγκαλιά τους και το 20% χρησιμοποιούσε και τους δύο τρόπους. Το 46,7% των μητέρων πιστεύουν ότι εκτός από τον ύπνο βοήθησαν, με το νανούρισμα, ώστε να υπάρχει μεγαλύτερο δέσιμο στη σχέση τους, το 40% πιστεύει ότι τους προσέφερε ηρεμία και το 13,3% μεγαλύτερη ασφάλεια. Το 26,7% των μητέρων έλεγε νανουρίσματα μέχρι τον πρώτο χρόνο ζωής του παιδιού και ακόμα ένα ποσοστό 26,7% μέχρι την ηλικία των 2-3 ετών. Σε ένα μεγάλο ποσοστό (66,7%) οι μητέρες πρόσθεταν και δικούς τους στίχους στα νανουρίσματα, ανάλογα με τις ανάγκες και τις διαθέσεις της στιγμής και όσες είχαν δύο ή περισσότερα παιδιά τα νανούριζαν όλα όπως και το πρώτο. Οι μητέρες απάντησαν ότι οι γιαγιάδες συμμετείχαν στα νανουρίσματα σε ποσοστό 60% και κανένας άλλος σε ποσοστό 33,3% και οι πατέρες συμμετείχαν στο νανούρισμα σε ένα μικρό ποσοστό 6,7%. Σε ποσοστό 53,3% νανουρίζονταν και οι ίδιες από τους γονείς τους, ενώ οι μητέρες τους και οι γιαγιάδες τους ήταν αυτές που τους έμαθαν νανουρίσματα σε ποσοστό 73,3%. Το 60% των μητέρων έλεγαν και παραμύθια σε συνδυασμό με τα νανουρίσματα, ενώ το 40% άρχισε να λέει παραμύθια όταν σταμάτησαν τα νανουρίσματα. Όλες τραγουδούσαν γενικότερα στα παιδιά τους και θεωρούν την μουσική σημαντική στη ζωή του παιδιού. Σε ποσοστό 73,3% τραγουδούσαν πάρα πολύ και σε ποσοστό 26,7% καμιά φορά. Και τέλος, σε ποσοστό 80% οι μεγάλες μητέρες πιστεύουν ότι τα νανουρίσματα δεν έχουν θετικές επιδράσεις

μόνο στα παιδιά αλλά και στις ίδιες αφού κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος, ένιωθαν ηρεμία και χαλάρωση.

▪ **Μητέρες έως 40 ετών (σύνολο: 15)**

Στην παρούσα έρευνα οι μητέρες έως 40 ετών έλεγαν νανουρίσματα σε ποσοστό 26,7%. Το υπόλοιπο 73,3% δεν έλεγε νανουρίσματα.

Το 6,7% των μητέρων αυτών έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 73,3% την δευτεροβάθμια και το 20% την τριτοβάθμια. Το μεγαλύτερο ποσοστό ασχολείται με τα οικιακά (53,5%) και κατοικεί σε χωριό (60%), ενώ το άλλο 40% κατοικεί σε πόλη και μόλις το 13,3% έχει κάποια σχέση με τη μουσική, ενώ το 87,6% καμία. Τέλος, το 53% των μητέρων είχε την εμπειρία του νανουρίσματος από τους γονείς τους, το 27% δεν είχε νανουριστεί και σε ποσοστό 20% οι μητέρες αυτές δεν θυμούνται αν είχαν νανουριστεί.

Το ποσοστό των μητέρων που έλεγε νανουρίσματα είναι μόνο το 26,7%. Σύμφωνα με αυτό το ποσοστό προέκυψαν τα εξής:

Μόνο το 25% των μητέρων που έλεγαν νανουρίσματα το έκαναν κάθε μέρα, ενώ το 75% κάποιες φορές την εβδομάδα άρα φαίνεται ότι το νανούρισμα, για τις περισσότερες, δεν αποτελούσε καθημερινή συνήθεια. Το 50% απάντησε ότι το παιδί τους κοιμόταν γρήγορα με το νανούρισμα και το άλλο 50% ότι έπαιρνε χρόνο. Το 75% κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος παρατηρούσε στο παιδί ότι χαλάρωνε και το 25% ότι ήταν πολύ αφοσιωμένα. Όλες οι μητέρες τα κρατούσαν στην αγκαλιά τους και τα νανούριζαν και εκτός από τον ύπνο το 50% πιστεύουν ότι τα νανουρίσματα βοήθησαν στη μεταξύ τους σχέση και το άλλο 50% ότι τους πρόσφεραν ηρεμία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων (75%) έλεγαν νανουρίσματα μέχρι το 2-3 χρόνο ζωής και το 25% συνέχιζε μέχρι την ηλικία των 4-5 χρονών. Ένα μεγάλο ποσοστό μητέρων (75%) αυτοσχεδίαζαν στα νανουρίσματά τους και όλες οι μητέρες με δύο ή περισσότερα παιδιά έλεγαν σε όλα. Στα νανουρίσματα σε ποσοστό 50% συμμετείχαν οι γιαγιάδες, οι οποίες έμαθαν και τα νανουρίσματα στις μητέρες σε ποσοστό 75%, σε ποσοστό 25% κανένας άλλος δεν συμμετείχε στα νανουρίσματα και ο πατέρας συμμετείχε κατά 25%. Σε ένα μεγάλο ποσοστό (75%) νανουρίστηκαν οι ίδιες οι μητέρες από τους γονείς τους. Το 75% των μητέρων έλεγαν παραμύθια όταν σταμάτησαν να τραγουδούν νανουρίσματα και το

25% έλεγε παραμύθια σε συνδυασμό με τα νανουρίσματα. Όλες οι μητέρες τραγουδούσαν στα παιδιά τους και πιστεύουν ότι η μουσική είναι σημαντική στη ζωή του παιδιού. Το 75% των μητέρων κατά τη διάρκεια των νανουρισμάτων ένιωθαν ηρεμία και το 25% ότι το δέσιμο στη σχέση τους γινόταν μεγαλύτερο.

Το ποσοστό των μητέρων που δεν έλεγε νανουρίσματα είναι 73,3%. Σύμφωνα με αυτό το ποσοστό προέκυψαν τα εξής:

Στην ερώτηση για ποιο λόγο δεν έλεγαν νανουρίσματα, το 54,5% των μητέρων απάντησε ότι δεν γνωρίζει νανουρίσματα και το 27,3% επειδή δεν τα θεωρούν σημαντικά για τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα να μην συνεχιστεί αυτή η παράδοση από γενιά σε γενιά. Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (72,7%) πιστεύουν ότι το νανούρισμα δεν επηρεάζει τη σχέση μητέρας-παιδιού ή την προσωπικότητα του παιδιού, ενώ το 18,2% απάντησε ότι ίσως να επηρεάζει και μόλις το 9,1% απάντησε θετικά. Στην ερώτηση αν πιστεύουν ότι θα ήταν πιο ποιοτικός ο ύπνος του παιδιού τους, το 54,5% απάντησε αρνητικά, το 27,3% ότι ίσως να ήταν πιο ποιοτικός και μόνο το 18,2% ότι σίγουρα θα υπήρχε κάποια διαφορά. Σε ποσοστό 54,5% έλεγε νανουρίσματα σε αυτά τα παιδιά η γιαγιά τους και σε ποσοστό 36,4% κανένας άλλος, ενώ παρατηρείτε ότι ο πατέρας συμμετέχει στην ηρεμία και αποκοίμιση του παιδιού σε ποσοστό μόλις 9,1%. Σε ποσοστό 45,5% νανουρίστηκαν οι ίδιες από τους γονείς τους, ενώ τώρα το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων 45,5% χρησιμοποιεί cd με τραγούδια ή μουσικά παιχνίδια για να κοιμίσει το παιδί και το 27,3% απλά κουνούσε την κούνια για μεγαλύτερη ευκολία. Το 72,7% τραγουδούσε γενικότερα στο παιδί, το 18,2% μερικές φορές και το 9,1% καθόλου, παρόλο που όλες αυτές οι μητέρες θεωρούν τη μουσική πολύ σημαντική στη ζωή του παιδιού. Όλες οι μητέρες που δεν τραγουδούσαν νανουρίσματα, έλεγαν παραμύθια στα παιδιά τους μερικές φορές την εβδομάδα.

Τελικά συμπεράσματα

Σύμφωνα με την παρούσα έρευνα, τα συμπεράσματα που απορρέουν είναι τα εξής:

Η χρήση των νανουρισμάτων τα παλαιότερα χρόνια από τις μητέρες ήταν μεγαλύτερη, καθώς τα θεωρούσαν σημαντικά για το παιδί τους, σε σχέση με τη σημερινή εποχή που ελάχιστες είναι οι μητέρες που επιλέγουν αυτό τον τρόπο ηρεμίας και αποκοίμισης του παιδιού τους. Ακόμη, οι βασικοί λόγοι για τους οποίους οι σύγχρονες μητέρες δεν χρησιμοποιούν νανουρίσματα είναι επειδή δεν γνωρίζουν αλλά και επειδή δεν τα θεωρούν αναγκαία και σημαντικά για τα παιδιά τους. Ενώ λοιπόν η σύγχρονη έρευνα επιμένει για τη σημασία που έχει το νανούρισμα για τη σχέση του παιδιού με τον ενήλικα και για τη συναισθηματική του ανάπτυξη και ενώ στη σημερινή εποχή η ενημέρωση είναι πιο εύκολη από ποτέ, οι σύγχρονες μητέρες φαίνεται να μην είναι ενημερωμένες πάνω στη σημασία του νανουρίσματος. Οι μητέρες σήμερα για να ηρεμίσουν τα παιδιά τους αλλά και για να τα κοιμίσουν χρησιμοποιούν συχνά σε μεγάλο ποσοστό cd με τραγούδια ή μουσικά παιχνίδια.

Αυτό από τη μια είναι αποτέλεσμα της εξειδίκευσης και της επαγγελματοποίησης σε όλους τους τομείς, με αποτέλεσμα η μητέρα να θεωρεί ότι δεν είναι σε θέση αν αντεπεξέλθει στο βαθμό που απαιτείται στο τραγούδι και έτσι προτιμά τις επαγγελματικές εναλλακτικές. Αυτό που αξίζει να τονιστεί είναι και ο ρόλος που παίζει και η οικονομία με την αντίστοιχη διαφήμιση για την προώθηση προϊόντων για παιδιά, που είναι άλλωστε ιδιαίτερα επικερδής. Ας επισημανθεί βέβαια ότι τα παιδιά δεν έχουν ανάγκη την μητέρα που τραγουδά καλά, αλλά τη μητέρα που τραγουδά. Η σχέση που αναπτύσσεται και όχι η ποιότητα του τραγουδιού είναι που μετρούν πρωταρχικά.

Στην έρευνα υπήρξαν και άλλα σημαντικά πορίσματα. Για παράδειγμα η βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου δε συνοδεύτηκε και από θετική στάση απέναντι στο νανούρισμα, γεγονός που ίσως καταδεικνύει ότι στις σύγχρονες κοινωνίες προκύπτουν νέες προτεραιότητες, αλλά και ότι στο χώρο της εκπαίδευσης το τραγούδι γενικότερα δε φαίνεται έχει τη θέση που θα έπρεπε. Προφανώς η καλύτερη μόρφωση συνοδεύεται και από επαγγελματικές υποχρεώσεις που μειώνουν το χρόνο και τη διάθεση για τραγούδι στο παιδί. Στην έρευνα ακόμη δε φάνηκε ιδιαίτερη διαφοροποίηση στον αγροτικό και αστικό χώρο, ωστόσο θα είχε ενδιαφέρον η έρευνα

να λάβει χώρο και σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα, όπου ίσως οι διαφορές θα ήταν ίσως μεγαλύτερες. Ας τονιστεί πάντως ότι η Κεφαλονιά, ως νησί των Επτανήσων, αποτελεί και ένα χώρο με ιδιαίτερη μουσική παράδοση.

Θα πρέπει ακόμη να τονιστεί ότι η γνώση συγκεκριμένων νανουρισμάτων δεν αποτελεί προϋπόθεση για να τραγουδήσει κανείς στα παιδιά. Άλλωστε, όπως φάνηκε και στη έρευνα, οι ειδικές μουσικές γνώσεις δε φάνηκε να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση της μητέρας απέναντι στο νανούρισμα. Είναι επίσης γνωστή η τακτική (πάντα και παντού) να χρησιμοποιεί κανείς άλλα τραγούδια, ή να αυτοσχεδιάζει για να αποκοιμηθεί το παιδί. Η συγκεκριμένη λειτουργία του νανουρίσματος είναι που μπορεί να μετατρέπει ένα τραγούδι σε νανούρισμα. Άρα σε μεγάλο βαθμό, αυτό που μάλλον μετράει δεν είναι η γνώση, αλλά η στάση της μητέρας απέναντι στη μουσική και στο τραγούδι.

Ένα ακόμη σημαντικό συμπέρασμα που προέκυψε από την έρευνα αυτή είναι ότι τα νανουρίσματα, όπως άλλωστε και παλαιότερα, έχουν θετικό αντίκτυπο τόσο στα παιδιά όσο και στις μητέρες που νανουρίζουν, αφού προσφέρουν ηρεμία, ασφάλεια και κάνουν πιο ισχυρούς τους δεσμούς ανάμεσά τους. Αυτό υπήρξε μια κοινή διαπίστωση από όλες τις μητέρες που τραγουδούν στα παιδιά τους.

Ας τονιστεί, τέλος, ότι η παρούσα έρευνα στηρίχθηκε στη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου ημιδομημένων συνεντεύξεων και η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και σε συγκεκριμένο μέρος. Κατά συνέπεια διερευνήθηκαν οι απόψεις ενός μόνο μικρού δείγματος μητέρων και ιδιαίτερα των μητέρων νεαρής ηλικίας που έλεγαν νανουρίσματα.

Θα ήταν ενδιαφέρον το θέμα που με απασχόλησε στην παρούσα έρευνα να τεθεί υπό διερεύνηση και σε άλλα μέρη με μεγαλύτερη γεωγραφική έκταση, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες. Επίσης, θα μπορούσε να διερευνηθεί η ύπαρξη μοντέρνων νανουρισμάτων και η χρήση τους εφόσον υπάρχουν. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαμε να έχουμε ασφαλέστερα συμπεράσματα, που θα μπορούσαν ίσως να στηρίξουν και μια γενικότερη προσπάθεια ενημέρωσης για τη σημασία του νανουρίσματος στη σχέση του παιδιού και της μητέρας και για την συναισθηματική ωρίμανση του παιδιού. Ας ελπίσουμε ότι στο μέλλον το νανούρισμα θα παίξει και πάλι το σημαντικό ρόλο που έπαιξε σε τόσες γενιές παιδιών και μητέρων στο παρελθόν, προσαρμοσμένο βέβαια πάντα στις συγκεκριμένες συνθήκες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

➤ Ερωτηματολόγιο για τις μητέρες που έλεγαν νανουρίσματα:

Όνοματεπώνυμο ερωτώμενης.....

Ηλικία μητέρας.....

Χρονολογία γέννησης παιδιού.....

Αριθμός παιδιών.....

Μορφωτικό επίπεδο.....

Επάγγελμα.....

Τόπος κατοικίας.....

Σχέση με μουσική.....

- 1)Κοιμόταν γρήγορα το παιδί σας με το νανούρισμα;
- 2) Τι παρατηρούσατε στο παιδί σας την ώρα που λέγατε το νανούρισμα;
- 3) Κατά τη διάρκεια του νανουρίσματος το είχατε αγκαλιά, στην κούνια, υπήρχε οπτική επαφή;
- 4) Εκτός από τον ύπνο πιστεύετε ότι προσφέρατε και κάτι άλλο στο παιδί σας με το νανούρισμα;
- 5) Μέχρι ποια ηλικία του λέγατε νανουρίσματα;
- 6) Λέγατε νανουρίσματα κάθε μέρα;
- 7) Αυτοσχεδιάζατε;
- 8) Λέγατε νανουρίσματα σε όλα τα παιδιά σας; (Αν όχι, για ποιο λόγο δεν λέγατε σε όλα).
- 9) Έλεγε και κάποιος άλλος νανουρίσματα ή μόνο εσείς;

- 10) Οι δικοί σας γονείς σας έλεγαν νανουρίσματα;
- 11) Ποιος τα έμαθε σε εσάς;
- 12) Λέγατε και παραμύθια;
- 13) Τραγουδούσατε γενικότερα στο παιδί σας;
- 14) Πιστεύετε ότι η μουσική είναι σημαντική στη ζωή του παιδιού;
- 15) Τι νιώθατε εσείς την ώρα που λέγατε το νανούρισμα;
- 16) Θυμάστε κάποιο νανούρισμα που λέγατε;

➤ **Ερωτηματολόγιο για τις μητέρες που δεν έλεγαν νανουρίσματα:**

Όνοματεπώνυμο ερωτώμενης.....

Ηλικία μητέρας.....

Αριθμός παιδιών.....

Χρονολογία γέννησης παιδιού.....

Μορφωτικό επίπεδο.....

Επάγγελμα.....

Τόπος κατοικίας.....

Σχέση με μουσική.....

- 1) Για ποιο λόγο δεν λέγατε νανουρίσματα;
- 2) Σε περίπτωση που λέγατε νανουρίσματα πιστεύετε ότι αυτό θα επιδρούσε με κάποιο τρόπο στη σχέση σας με το παιδί σας ή ακόμη και στην προσωπικότητά του;
- 3) Αν λέγατε νανουρίσματα πιστεύετε ότι ο ύπνος του παιδιού σας θα ήταν πιο ποιοτικός;

- 4)Του έλεγε κάποιος άλλος νανουρίσματα;
- 5)Οι δικοί σας γονείς σας έλεγαν νανουρίσματα;
- 6)Χρησιμοποιούσατε άλλα μέσα για να κοιμηθεί το παιδί σας;
- 7)Τραγουδούσατε γενικότερα στο παιδί σας;
- 8)Λέγατε και παραμύθια;
- 9)Πιστεύετε ότι η μουσική είναι σημαντική στη ζωή του παιδιού;

❖ **Νανουρίσματα που ανέφεραν οι μητέρες στις συνεντεύξεις**

Έλα ύπνε πάρε το και αποκοίμισέ το,
σύρε σεργιάνισε το
και πίσω ξαναφέρ' το.

Πήγαινε δω, πήγαινε κει
στης νουνάς του την αυλή
που 'χει κούνιες ασημένιες και ποδιές μεταξωτές.

Νάνι νάνι το παιδί να κάνει
μέχρι να 'ρθει η μάνα του
να του φέρει πέντε αυγά
πέντε αυγά, πέντε πουλιά
και την κότα την παχιά
και το αρνί το κατσαρό.

Οοοοο κοιμάται το παιδάκι μου,
κοιμάται και ονειρεύεται
και βλέπει στ' όνειρό του
την Παναγιά και τον Χριστό
που είναι στο προσκέφαλό του.

Έλα Χριστέ και Παναγιά
και αποκοίμισε το
μικρό μικρό σου το 'δωσα
μεγάλο φέρε μου το.

Κοιμήσου εσύ καρδούλα μου
και η μάνα ξαγρυπνάει,
να μην ζητήσεις τίποτα
και λείπει από κοντά σου
η μάνα σου θα ξαγρυπνά
ωσότου να πεθάνει.

Ύπνε που παίρνεις τα παιδιά
έλα πάρε και τούτο
μικρό μικρό σου το 'δωσα
μεγάλο φέρε μου το.

Μεγάλο σαν ψηλό βουνό
ίσιο σαν κυπαρίσσι
και οι κλώνοι του
ν' απλώνονται
σ' ανατολή και δύση.

Είναι Θεός κάθε πρωί, μας δίνει μια καινούρια μέρα.
Αυτός μας δίνει τη ζωή, Αυτός μας δίνει την μητέρα.
Αυτός μας δίνει τη ζωή, Αυτός μας δίνει τον πατέρα.
Είναι Θεός, μας αγαπά, μας δίνει αυτά που πρέπει
και ρίχνει μια ματιά στη γη και όλα τα λάθη μας τα βλέπει.

Νάνι του ρήγα το παιδί,
του βασιλιά το εγγόνι,
νάνι του κήπου η πασχαλιά
του Μάη το χελιδόνι.

Κοιμήσου φως της χαραυγής
και άστρο χρυσό του Απρίλη
και η Παναγιά στον ύπνο σου
χαμόγελα στα χείλη.

Κάμε τον ύπνο σύννεφο
και τ' όνειρό σου πάχνη
και ένα πουλί του αυγερινού
να σ' ανταμώσει ψάχνει.

Παναγιά μου Παναγίτσα
πάρε το Χριστό αγκαλίτσα.
Έλα πάρε με και μένα ,
πάρε στη χρυσή ποδιά σου
τα παιδιά της γης κοντά σου.
Άσπρα, κίτρινα παιδάκια,
όλα του Χριστού αγγελάκια.
Δίπλα σου Χριστέ να τα 'χεις
να μπορείς να τα προσέχεις.

Κοιμάται το μωράκι μου
και γω το νανουρίζω,
και την κουνίτσα του κουνώ
και το γλυκογυρίζω.

Χριστέ μου ήσουνα και συ
παιδάκι σαν και μένα
και σε κρατούσε αγκαλιά
η Παναγιά η παρθένα.
Εκείνη σε εστήριξε
στα πρώτα βήματά σου και
κέντησε τα άγια φορέματά σου.

Κοιμήσου εσύ μωράκι μου σε κούνια καρυδένια
με ρουχαλάκια κεντητά
και μαργαριταρένια.

Κοιμήσου νιο, κοιμήσου νιο,
κοιμήσου νιο φεγγάρι.

Κοιμάται το παιδάκι μου
σε άσπρο μαξιλάρι.

Νάνι νάνι ο παιδί να κάνει
μέχρι να 'ρθει η μάνα του
να του φέρει κάτι τι
λουκουμάκια στο χαρτί.

Προσευχή που την έλεγαν αφού είχε κοιμηθεί το παιδί

Το σταύρωναν στο κεφάλι και έλεγαν:

Παναγία των αγγέλων και κυρά των αρχαγγέλων
και κυρά στην κεφαλή σου, το Άγιο Πνεύμα στο κορμί σου.

Και ο χορός των αποστόλων να φυλάει τη ζωή σου.

Ιησούς Χριστός νικά και όλα τα κακά σκορπά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

❖ Ελληνική βιβλιογραφία:

Αμφιλοχίου, Ε. (2007) Πως η παιδική-νεανική λογοτεχνία επιδρά στη συναισθηματική νοημοσύνη. *Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. Διδασκαλία και λογοτεχνία*. Φθινόπωρο. Τεύχος 87. Ψυχογιός. Σελ. 58-60.

Αυδίκος, Ε. Γρ. (1996) *Το παιδί στην παραδοσιακή και τη σύγχρονη κοινωνία*. Αθήνα. Ελληνικά γράμματα.

Γιαννικόπουλος, Α. Β. (1967) *Ψυχολογία προσαρμογής του παιδιού και του ενηλίκου*. Αθήνα.

Δώνη, Ε. (2010) Επτά νανουρίσματα θα πω κι εσείς διαλέξτε το σκοπό που καληνύχτα σε όλους σας θα ευχηθώ. *Σύγχρονο νηπιαγωγείο*. Τεύχος 73. Ιανουάριος-Φεβρουάριος. Σαββάλας. Σελ. 50-56.

Καραβίδας, Κ. (2003) *Η δυαδική σχέση μάνας-παιδιού και τα νανουρίσματα*. Σχολή επιστημών Αγωγής και Παιδαγωγικής. Ιωάννινα.

Καραπατάκης, Κ. (1983) *Η μάνα και το παιδί στα παλιότερα χρόνια*. Αθήνα.

Καψάλης, Α. (2009) *Παιδαγωγική Ψυχολογία*. Δ' Έκδοση. Αδελφοί Κυριακίδη α. ε.

Καψάλης, Γ. Δ. (2003) *Λαϊκός γλωσσικός πολιτισμός. Μελέτες παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα. Gutenberg.

Κουλεντιανού, Μ. (1994) *Νανουρίσματα, ταχταρίσματα*. Αθήνα. Θυμάρι.

Κουτουμάνος, Γ. (1950) *Η ελληνική ψυχή. Νανουρίσματα. Το τραγούδι της ζωής*. Saugatuck, Mich.

Κυριακίδης, Σ. (1990) *Το Δημοτικό τραγούδι*. Αθήνα.

Λάγιου- Λιγνού, Ε. (2008) Η σημασία των πρωταρχικών σχέσεων του βρέφους με τα πρόσωπα φροντίδας (μητέρα, πατέρα) στην ανάπτυξη του ψυχισμού. *Ελληνική Εταιρεία Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου. Παιδί και Έφηβος, Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*. 10. Άνοιξη. Τεύχος 1. Καστανιώτη. Σελ.9-17.

Μερακλής, Μ. Γ. (2007) Τα παιδικά τραγούδια και η σημασία του ήχου. *Έντεχνος λαϊκός λόγος. Κείμενα και κριτική νεοελληνικού λόγου*. Αθήνα. Καρδαμίτσα.

- Μερκούρης, Α. Β. (2008) *Μεθοδολογία νοσηλευτικής έρευνας*. Α' Έκδοση. Έλλην.
- Μιχαηλίδου, Μ. (1994) Νανουρίστε το. Θα το θυμάται. *Παιδί και νέοι γονείς*. Ιανουάριος. Σελ.60-63.
- Μπαδιεριτάκη, Μ. (2010) Τα νανουρίσματα ως προϊόν της λαϊκής μας παράδοσης στο νηπιαγωγείο. *Σύγχρονο νηπιαγωγείο*. Ιανουάριος- Φεβρουάριος. Τεύχος 73. Σαββάλας. Σελ. 58-62.
- Μπάλλας, Γ' Λάσκαρη-Μπάλλα, Ν. (2011) *Λαογραφικά Κεφαλονιάς. Λιανοτράγουδα*. Τόμος Α'.
- Μπάντη, Λ. (1997) *Τα λαϊκά Νανουρίσματα ως ποιητικό είδος*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1983) *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*. Αθήνα. Νήσος.
- Ράπτης, Θ. (2008) Τα νανουρίσματα και η επίδρασή τους στα παιδιά. *Πολυφωνία*. Φθινόπωρο. Τεύχος 13. Σελ.99-113.
- Ρήγα, Α-Β. (1997) *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας. Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*. Αθήνα. Gutenberg.
- Σακελλαρόπουλος, Π. (1998) *Σχέσεις μητέρας-παιδιού τον πρώτο χρόνο της ζωής*. Αθήνα. Παπαζήση.
- Σέργη, Γ. Β. (2000) *Νεοελληνικά Λαϊκά Ναναρίσματα και Ταχταρίσματα. Λαογραφία-Παράδοση 28*. Αθήνα. Φιλippότη.
- Σπεράντζας, Σ. (1990) Το νανούρισμα. *Το Δημοτικό τραγούδι*. Τ48.
- Τζούλης, Χ. (1999) *Ρίζες και πορεία του Δημοτικού λόγου*. Ιωάννινα.
- Τσιντιλή- Βλήσμα, Ρ. (1997) Λαϊκά στιχουργήματα της Ιθάκης σε νανουρίσματα, κανάκια, παιγνίδια, ξόρκια, γλωσσοδέτες, αινίγματα διάφορα. *Ίδρυμα Κεφαλονιάς και Ιθάκης. Σειρά επιστημονικών εκδόσεων. Μελέτες για την ιστορία και το χώρο των νησιών Κεφαλονιάς και Ιθάκης*. Νοέμβριος. Αργοστόλι.
- Τσορώνη, Γ. (2008) Η μάνα του χτες. Λαογραφία. *Παράθυρο στην εκπαίδευση του παιδιού*. Μάιος- Ιούνιος. Τεύχος 51. Βολονάκη. Σελ. 246-249.
- Φίλιας, Β. (1996) *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Β' Έκδοση. Αθήνα. Gutenberg.
- Φλωρά, Α. (2007) Η συμβολή της λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού. *Παιδαγωγικά. Λόγια παιδαγωγών και όχι μόνο. Τριμηνιαίο περιοδικό προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης του πανελληνίου συνδέσμου βρεφονηπιαγωγών ΤΕΙ*.

Επιστημονικά θέματα- παιδαγωγικές δράσεις. Εκδηλώσεις – Προτάσεις – Ενημέρωση.
Οκτώβριος- Νοέμβριος- Δεκέμβριος. Τεύχος 10. Σαββάλας. Σελ.10-14.

❖ Ξένη βιβλιογραφία:

Baker, F `Mackinlay, E. (2006) Sing, soothe and sleep: A lullaby education programme for first- time mothers. *British Journal of Music Education.* 23 (2). Σελ.147-160.

Custodero, L. (2006) Singing Practices in 10 Families with Young Children. *Journal of Research in Music Education.* 54 (1). Σελ. 37-54.

Trainor, L. J. (2002) Lullabies and Playsongs: Why We Sing to Children. *Zero to Three.* 23 (1), Σεπτέμβριος. Σελ. 31-34.

Trehub, S. E. (2002) Mothers are Musical Mentors. *Zero to Three. Journal of zero to three: national center for infants, toddlers and families. The musical lives of babies and families.* 23 (1), Σεπτέμβριος. Σελ.19-22.

Young, S. (2008) Lullaby light shows: everyday musical experience among under-two- year- olds. *International Journal of Music Education.* 26 (1). Σελ. 33-46.